

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TILDE SVENSSON

Graasten

GENNEM SKIFTENDE

TIDER

TILDE SVENSSON

Graasten

GENNEM SKIFTENDE
TIDER

II.
DEL

Tegninger af P. SANDKAMM MØLLER

I KOMMISSION
N. C. BOCK'S BOGHANDEL
GRAASTEN

=

1959

Copyright 1959

by

Tilde Svensson

Printed in Denmark

by

Centraltrykkeriet

i Sønderborg

En hjertelig Tak til Fabrikant Mads Clausen for Støtte til
Bogen om Graasten.

Graasten — du gamle By —
født i Kulturens Gry!
Du paa Aarhundreder kan se tilbage,
paa Alvorsstunder og paa Solskinsdage . . .
Smaahuse stod i hyggelige Rader,
stiltfærdigt Liv og Virke i de stille Gader.
Tilfredse Sind du levnedede hver Borger,
og Nabo hjalp sin Nabo i hans Sorger.
Saa mange Slægtled saa du komme saa du dø,
— aarhundredgamle Træer staar ved Slottets Sø. —
Den Fremmede vel syntes, at her stod Livet stille . . .
dog dine Borgers Myreflid og Snille
lod smukt dig vokse mellem Blomsterflor,
mens i de mange Hjem end Fred og Lykke bor. —
I Glæde som i Smerte
du ejer helt vort Hjerte!

Graasten — som Kongens By
du fik et Navn paany!
Hvor henfarne Slægter har haft deres Virke,
hvor Skaberaand bygged den dejligste kirke . . .
hvor end vi fornemmer Historiens Tale
i Slottets Gemakker og loftshøje Sale,
der staar under Sommersols straalende Luer
nu granvoksne Jenser med Bjørneskindshuer
paa Vagt for Kong Frederik og for hans kære,
som ynder Graasten og her gerne vil være.
Paa Taarnets Spir ser vi Dannebrog vaje,
vort Riges Symbol, Folkets dyreste Eje;
det melder, at Kongen er blandt os igen!
Med Glæde ser Byen til Dagen hen,
naar der blir Vaar og Sommer
og Kongeparret kommer!

SM

Graasten — Nutidens By,
paany du skabte Ry!
Udviklingens Røst nu paa Dørene banker,
Fremdriften, nye Metoder og Tanker . . .
Graasten blev ej tavs imod Tidernes Vandel,
der skabtes Bedrifter med Virke og Handel.
Fuldlastede Skibe forlader nu Havnen
og vender mod Udlandets Kundekreds Stævnen.
Et Raadhus nu staar der, hvor gammelt maa vige,
Springvandet fosser omkring Byens Pige;
Busser og Bilernes funklende Rader
krydser bestandigt de krogede Gader. —
Een Ting staar fast, lad saa Verden end larme,
Graasten er en By, som har Hjerte og Charme.
Vi værner om din Ære —
thi her er godt at være!

Niko Höck.

Indledning

Det var i »Graasten I« betonet, at hvis ikke det smukke, hvide Slot laa i Graasten, vilde Byen ikke være mere kendt i Danmark, langt mindre i Udlandet, end andre smaa Byer; men det er der og ligger skærmet af Vand og Grønt i den smukke Sommertid, besøgt af mange Turister og fotograferet, fordi »da wohnt der dänische König!«, som en af dem sagde, da vi også var der. Saa er vi der atter i Sensommeren.

Kongeparret er rejst, de søde Prinsesser er borte, Hoffet er brudt op, Flaget er taget ned, Graasten Slot er ved at gaa i Vinterhi. Livgardens store Musikkorps er marcheret gennem Gaderne fra Palæet til Slottet, taktfast med fuld Musik, medens i tusindvis af Byens Borgere og Tilrejsende har været Vidne til det pragtfulde Skuespil, — og nu er de ogsaa borte.

Vi er oppe hos Slotsgartner Frandsen, hvis Hustru er Oldfrue paa Slottet og har været det i en lang Aarrække. Slotsgartneren er Tilsynsførende. Det er ham, der modtager og afleverer »Inventarium«. Det er ham, der afleverer Slottet, naar Kongeparret og Hoffet kommer, og det er ham, der atter overtager Opsynet, naar Kongeparret og Hoffet rejser.

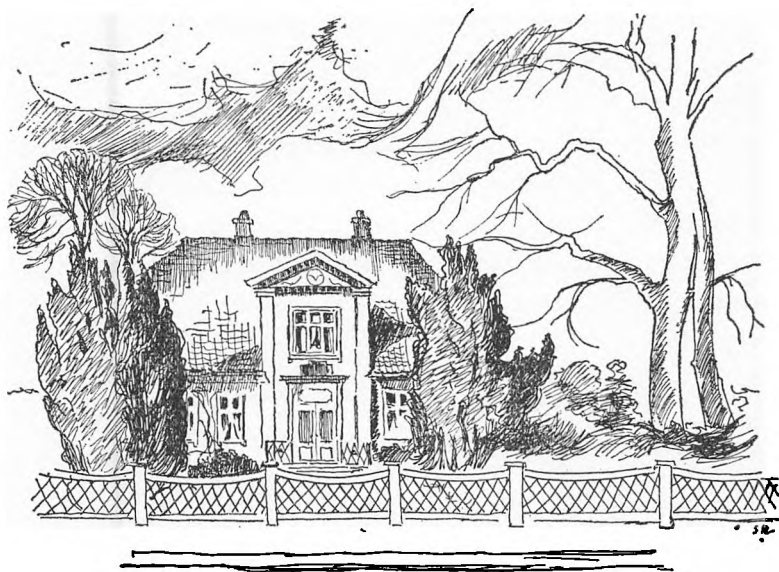
Forud for Kongeparrets Ankomst gaar der et stort Arbejde, baade inde og ude. Det gælder om faa den smukke Have og Park i den fineste Stand. Der ryddes gammelt, der plantes nyt,

der graves og skuffes og hakkes og rives, Hegn og Busketter skal klippes, skønne Blomster bliver drevet frem i Drivhusene, saa at de mange kongelige Gemakker kan blive dekorativt pyntet med friske Blomster, naar de høje Herskaber og eventuelle Gæster færdes der. Og Køkkenhaven skal yde sit bedste. Overalt er Slotsgartneren og hans Hjælperer paa Færde, for at det kan naas i rette Tid og staa færdigt til Dagen, da Herskaberne er meldt og ventet.

Som det er uden om, saadan er det ogsaa indendørs. I Slotets mange Gemakker har Oldfruen med sine mange Hjælperer, (hun har haft de samme i en Række af Aar, saa de har Rutine) været paa Færde. Alt skal gaas grundigt efter, baade oppe og nede. Spindelvæv kan ikke eksistere efter den Omgang. De store, dyrebare Tæpper bliver rullet ud og støvsuget, Betrækene bliver taget af de fornemme polstrede Møbler og andet Inventar. Sølvsagerne, Vaser og lignende, der gemmes i de store, dybe Skabe, faar en Omgang med Pudsekluden, skønt man ikke skulle synes, de kunde blive bedre, mere skinnende, end de allerede er. Alt skal straale og være i den fineste Orden, naar Dørene slaas op. Med alle disse Forberedelser er der gaaet en Maanedes Tid, og det samme er Tilfældet, naar Kongeparret atter er rejst. Da skal alt paany renses og gaas efter, pakkes ind og rulles sammen, dækkes til og gemmes hen. Saa bliver der rullet ned for Vinduerne, og det hvide Slot sover sin Vintersøvn, for saa vidt. I Kirkefløjen bor der til Stadighed to Familier, Slotsgartneren og en Familie til, der ogsaa har med Tilsynet at gøre. Men Slotsgaarden ligger ikke stille hen. Der kommer stadig Turister og Flokke af Skolebørn i Eftersommeren for at se det skønne og særprægede Kirkerum, Ahlefeldtternes Kirke, den eneste Bygning, der blev tilbage efter den store Brand i Aaret 1756.

Vi spørger Slotsgartneren, hvordan det er gaaet under Kongeopholdet, og han svarer: »Jo, det er gaaet meget godt, det gør det altid, der er aldrig noget i vejen«. Vi ved, at Dronningen interesserer sig meget for Haven, og hun har da ogsaa haft en Samtale med Slotsgartneren om denne.

Vi har siddet festligt bænket oppe hos Slotsgartneren, men tager atter ud i Byen for at skaffe mere Oplysning om Byen, og Tegneren finder velegnede Motiver. Inde paa den »gamle Kro« træffer vi Kaptajn Sørensen fra Livgarden, der er ved at bryde op efter Opholdet, og han lover at sende os lidt Oplysninger om Livgardens Vagtophold paa Graasten Slot mens dette er Kongens Sommerrediens, og de følger her:

Den kongelige danske Livgarde overtager Palæet

Den 30. Juli 1949 overtog Livgarden Vagttjenesten for Deres Majestæter Kong Frederik den Niende og Dronning Ingrid paa Graasten Slot. Tidligere havde Vagttjenesten været bestridt af Garnisonen i Sønderborg.

»Palæet«, der senere i daglig Tale blandt Beboerne i Graasten benævnes »Garderkasernen«, blev indrettet som Underbringelsessted for Vagtdetachementet.

Saa vel Palæet som det deri beroende Inventar henhørte ogsaa efter Livgardens Overtagelse under Sønderborg Garnison, men er senere overgaaet til Kommandantskabet paa Koldinghus Staldgaard, hvorfra saavel Bygningerne som Indholdet aarligt overdrages Livgarden, naar Vagten oprettes i Graasten, og hvortil der atter afvikles, naar Residensen forlægges fra Byen.

Et Forkommando, bestaaende af en Befalingsmand af Livgarden og to Gardere, ankommer da ogsaa til Graasten en tre til fire Dage før Vagtdetachementet for at modtage og indrette Kasernen til Indkvartering. Til denne særlige Tjeneste udtages af Livgarden normalt to Gardere, der er hjemmehørende i Omegnen af Graasten, saa de, naar Tjenesten tillader det, kan faa Lejlighed til at besøge deres Paarørende i Landsdelen.

Udover den nødvendige Fordeling paa Belægningsstuerne af Kaserneinventar til Brug for Vagtdetachementet maa Forkommandoet ligeledes forberede det forplejningsmæssige under Ledelse af Kogersken, idet Detachmentet er selvforplejende.

Vagtdetachmentet ankommer til Graasten i Livgardens blaa Vagtuniform med Bjørneskindshue og bliver paa Banegaarden modtaget af Forkommandoets Befalingsmænd. Med Politiet og Livgardens Tambour i Spidsen marcheres fra Banegaarden gennem Byen til Palæet. Flaget hejses, og Detachmentet er oprettet.

Fra Detachmentet udsendes Vagtstyrken nu daglig til Slottet. Afmarchen finder normalt Sted Kl. 14,15, med mindre Livgardens Musikkorps trækker op med Vagtstyrken, i hvilket Tilfælde Afmarchen finder Sted noget tidligere.

Livet gaar nu sin daglige Gang ved Detachmentet mellem Reveille og Retræte. Den Del af Styrken, der ikke er paa Vagt enten ved Slottet eller Palæet, afholder Øvelse, heri medregnet Sport, samt Badning og Pudning. Der gives ogsaa Lejlighed til Udflugter i de skønne Omgivelser. Som paa en hvilken som helst anden Kaserne er der ogsaa Afgivelser til Hjælp i Køkkenet ved Kartoffelskrælning, Opvask o.s.v.

Et Vagtdetachment forbliver normalt i Graasten i 14 Dage, hvorefter det omskiftes med et nyt Hold fra Livgardens Kaserne i København.

Et ikke ringe Antal Gardere faar herved Lejlighed til at lære en Del af Sønderjylland og det sønderjydske Folk at kende.

Med Afskedsfest, arrangeret i Forbindelse med Hus-

holdningsskolen og enten af denne eller af Vagtdetachementet, slutter Opholdet i Graasten, naar Majestæterne forlader Byen. Flaget er strøget paa »Palæet«, Detachmentet er fulgt til Banegaarden, blanke Øjne i Toget og paa Perronen forsøger længst muligt at fastholde hinanden. Tilbage er Forkommandoet, der foretager sine Overdragelsesforretninger. Palæet er gaaet i Vinterhi, indtil Piber og Trommer i Spidsen for Detachmentet igen næste Aar drager igennem Gaderne i Graasten og atter tager »Palæet« i Besiddelse.

Resume

For dem, der ikke har Graasten I, gives der her et lille Resume af denne. Medens den første Bog om Graasten mest handler om Slottet — af den Grund, at der ingen By fandtes dengang; den vokser først frem senere — Graasten II handler mest om Byen, skønt Slottet og dets Beboere kommer man ikke udenom, heller ikke denne Gang.

Det var Ahlefeldterne, oprindelig bosatte paa Søgaard, der byggede Sædegaard, hvor nu Graasten og Slottet er vokset op. Det var to Brødre, der ikke kunde enes om de underliggende Fæstebønder, og saa var det, at den ene af disse, den yngste, flyttede og fandt Behag i den skovrige Egn. Helt dertil strakte deres Jorder sig, og her lod han en mindre Sædegaard bygge.

Der, hvor nu Graasten ligger, var der sent ned i Middelalderen kun forholdsvis lidt opdyrket. Enkelte Jordbrugere havde efterhaanden tilegnet sig Jord i større eller mindre Lodder, dels som Fællesmark, dels som Særmark, uden at Ejendomsforholdene var endelig opgjort. Dette var i denne Tid kun Tilfældet i afsides liggende Egne, hvor Skovene havde faaet Lov til at ligge hen, eller hvor Hede og Kær hindrede Bebyggelse. Af dette ses det, at det ikke var nemt for to varmbloddige og hidsige Brødre at enes, og paa den Baggrund var det, at Gregers Ahlefeldt grundlagde Graasten.

Begge Brødre var med i Sommeren 1559, da Frederik den Anden gjorde sit Erobringstogt til Ditmarsken. Gregers Ahlefeldt førte Hovedbanneret. Broderen faldt ved Heide, Gregers blev skudt i Benet og døde 9 Dage efter. Begge blev jordet i Klipleve Kirke. En Søn Hans arvede Graasten, men døde som ung Mand. Den næste Ejer er ogsaa en Gregers, der blev gift med Mette Blome, Datter af den rige og mægtige Hans Blome. Denne Gregers Ahlefeldt kalder sig »Herre til Søgaard, Stolte-lund og Graasten«. I hans Tid brændte det første Graasten, og det blev derefter flyttet over, hvor det nu ligger. 1616 byggede han Slottet, der var »smukt og velbygget«. Han døde lige som Faderen og Farfaderen i en forholdsvis ung Alder. Ved at følge Slægten fremefter, møder vi snart den mægtige Frederik Ahlefeldt, Storkansleren, der byggede — eller ombyggede — det prægtige Slot, der var et af »Hertugdømmernes pragtfuldeste«. Det er mest om ham og hans Sønner, Bogen handler, om deres Storhedstid, der for Storkansleren var et mægtigt Slid, og om hans Sønner, der var som smaa Fyrster, og om Døtrene, der blev udrustet som Fyrstedøtre. Den ene blev formælet med Hertugen af Augustenborg og førte Slægten videre der. Og saa om det enorme, at den yngste af Sønnerne, Carl, spillede Fallit med det hele, og hvor alt det, de havde samlet, spredtes for alle Vinde ved den store Auktion paa Gottorp 1725, hvor Hertugen af Augustenborg købte en Del af Godserne, deriblandt Graasten.

Imedens begynder en By at vokse op, paa den Tid kun omfattende nogle Tjenesteboliger under Slottet. Men den Augustenborger-Hertug sælger Lodder til Byggegrund for Haandværkere især.

Den gamle Kro

I samme Aar, som den store Auktion paa Gottorp finder Sted, blev der solgt Jord der, hvor den »gamle Kro« nu ligger. Ansøgningen er dateret den 11. Oktober 1725. Der findes et Dokument fra en senere Tid af dette Krohold, som nuværende Enkefru Hansen fra Landsarkivet i Aabenraa har en bekræftet Afskrift af:

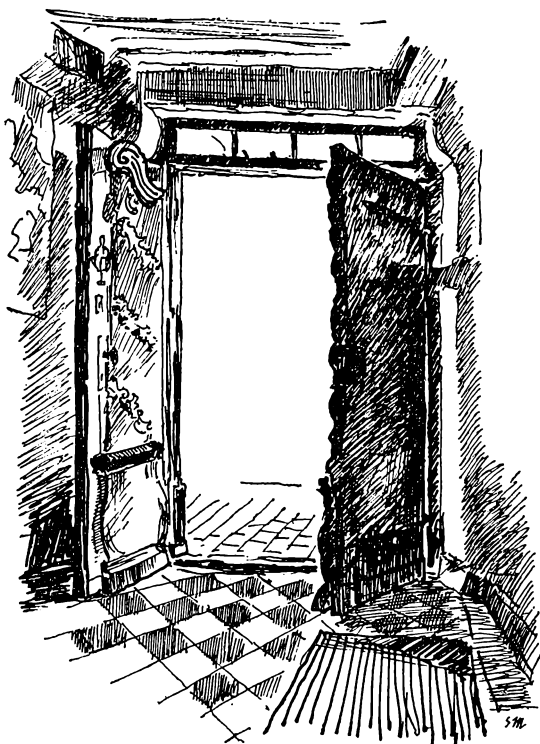
Afskrift af Koncept i Aabenraa Amts Journalsager 1864

IX Nr. 3/8.

Den af Hans Majestæt Kongen anordnede Administration for de Augustenborgske og Graastenske Godser:

Gjør vitterligt: at det i Henhold til Bemyndigelse af det Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig af 26. f. M. herved tillades og bevilges Theodor Lorentzen at drive Gjæstgiveri og Krohold i Gravensten.

Ligesom han er pligtig til under Bevillings Fortabelse inden Udgangen af 1853 at have opført behørig Rejsestald, saaledes har han under samme Ansvar at holde denne og øvrige til Gjæstgiveriet hørende Indretninger i en saadan Stand, som Øvrigheden til enhver Tid finder forsvarlig. Iligemaade har han at bruge rigtigt og ufor-

falsket Maal, ikke at fordre højere Betaling end ham tilkommer, eventualiteter at være underkastet Taxt, behørigen at iagttage Forordningen om Søn- og Festdagens Højtideligholdelse, saa og ikke at tilstede Drik til Umaade eller Sviir hos sig.

For denne Frihed har han prompte og rigtig at erlægge i aarlig Recognition 14 Dage før Jul, første Gang i indeværende Aar, til Godskassen i Gravensten 5 Rdl. Courant eller 8 Rigsbankdaler med de sædvanlige Skrive- og Oppebørselsgebyrer, ligesom ogsaa for denne

Concession ved hver Forandring af Herskabet for sam-
mes Stadfæstelse ligeledes 8 Rdl. tilligemed de sædvan-
lige Expeditionsgebyrer.

Under Administrationens Underskrift og Segl.
den 11. Maj 1852.

(Frederik d. VII.)

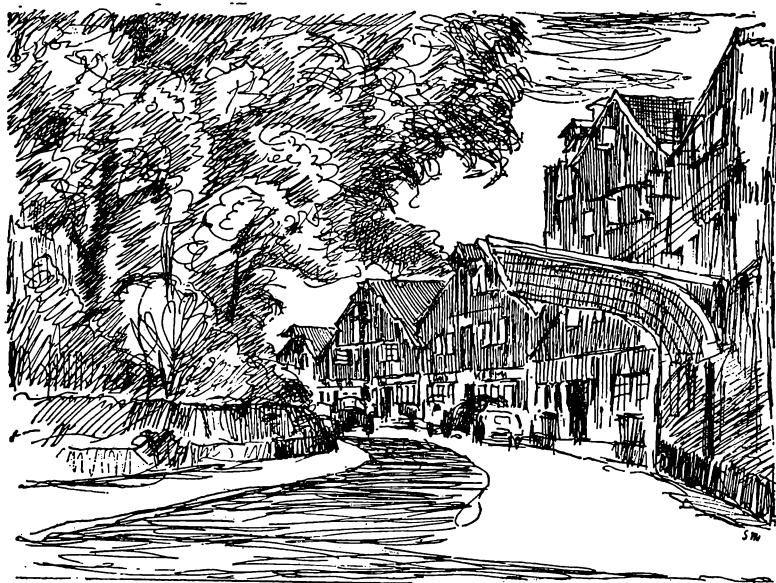
Ældre er endnu et Jordkøb til Farver Martin Bahnsen fra
Aabenraa. Denne Handels Dokument er dateret d. 4. Marts
1699. Med dette Jordkøb blev en meget driftig og dygtig Slægt
bosiddende i Graasten. Fra denne Slægt nedstammede Rigsar-
kivar A. D. Jørgensen.

A. D. Jørgensen

I Sprogforeningens Almanak af 1899, undertegnet H. P. H., findes en baade oplysende og smuk Skildring af A. D. Jørgensen. Han var født den 11. Juni 1840 og døde d. 5. Oktober 1897. Blandt andet skrives der:

Rigsarkivar A. D. Jørgensen var af ren slesvisk Æt. I henved 500 Aar har hans Slægt levet og virket sønden for Kongeaen. Alle de paa Stamtavlerne i hans Slægtsbog opførte 91 Frænder er Slesvigere, paa faa Undtagelser nær Nordlesvigere. Der findes blandt dem berømte Mænd som Historikeren Andreas Højer, Oldgranskeren Georg Borga, Insektkenderen Johan Christian Fabricius, der alle har gjort Danmark megen Ære. I Landets indre Kampe gjorde Slægten sig allerede stærkt gældende paa Christian II.s Tid, da den bekendte Herredsfoged Nis Henriksen paa Hajstrupgaard, fra hvem A. D. Jørgensens Moder, Elise Bahnsen nedstammede i lige Linie, optraadte mod Bønderne paa Urnehoved Ting. To af dens Medlemmers Navne er indridsede paa Skamlingsbankestøtten, fordi de har taget fremragende Del i Kampen for Modersmaalet. Atten af A. D. Jørgensens Frænder har været Herredsfogeder, Borgmestre eller Raadmænd, og over en Snes, deriblandt den bekendte Hofpræst Bluhme, har været Præster i Slesvig. Af Re-

sten har de fleste siddet som dygtige og driftige og velhavende Borgere i vore Byer.

Hans Fødeby Graasten var vokset op omkring det hertugelige Slot, og skønt Egnen var rent dansktalende, fik Slesvig-holstenismen dog tidligt sine varme Tilhængere i Byen, hvor mange Familier var knyttet til Hertugen med Slægtsminder og Forretningsinteresser. A. D. Jørgensens Hjem dannede i den Henseende en Undtagelse. Hans Fader var født i Flensborg, hans Moder i Aabenraa. Begge tilhørte de frie og selvstændige Borgerslægter, og Forretningen, Farveriet, pegede ikke mod Hertughoffet, men bragte Hjemmet i Forbindelse med den danske Bondestand i Sundeved. Under den første Kamp, da Stikordene hernede ved Flensborg Fjord endnu var: Kongen! eller Hertugen!, tog Farver M. A. Jørgensen med Befolkningens store Flertal afgjort Parti for Kongen, og snart blev han de

danske Bønders Fører under Kampene mod Hertugen og hans Haandlangers Rænker. Efter Oprøret uddybedes Kampene. Hos Farveren i Graasten havde man hidindtil talt tysk med Børnene for at lette dem Skolegangen. Det var en gammel Skik, der lidt efter lidt havde faaet Indpas i velstillede Huse paa de Strøg, hvor Skolesproget var tysk. Men da de daarlige Efterretninger fra Rendsborg indtraf, kaldte den myndige Farver Hustru og Børn ned i Haven og meddelte dem kort og fyndigt, at de ikke længere maatte tale tysk med hverandre. Den Dag traadte Slesvigs dybe, nationale Modsætninger for første Gang A. D. Jørgensen saaledes i Møde, at han aldrig glemte det. Saa kom Trearskrigen, under hvis skiftende Gang Indtryk paa Indtryk af Kampen mellem Dansk og Tysk fæstede sig dybt i hans modtagelige Sind.

I Artiklen bliver senere hans Ungdoms- og Manddomskampe skildret, og i Slutningen af Artiklen hedder det: Baade som historisk Forfatter og som fremragende Folketaler har han her bidraget mere end nogen anden til at vække og vedligeholde Interessen for Nordslesvig.

Der er rejst en Statue af A. D. Jørgensen, Graastens berømte Søn, i hans Fødeby.

Grund- og Huskøb i Hertugdiden

1734 solgte Hertug Christian August et Hus med Have (paa begge Sider), beliggende i Troelslykke i nærheden af Bolbroen, til Snedker Hans Jepsen.

1734 solgte Hertugen ogsaa et fem-Fags Hus, Nabohuset til Skovfoged Nielsen, til Skomager Iver Nielsen.

1736 solgte han 6 Fag af et andet Nabohus til Skovfoged Nielsen, til Handskemager Claus Rasmussen fra Randers. Før havde der boet en »Barber« Knuth.

1744 solgte Hertugen en af sin Kammertjener Herler hidtil beboet Gaard beliggende i »Herligheden«, den saakaldte Humlegaard til Gartner Hans Petersen.

1753 »resolverer« Hertugen den gamle, forfaldne 3-Fags Bolig, i hvilken en Bødker Albrechts Enke havde boet, til Naadler Christian. (Neidhardt).

1765 faar hertuglig Staldmester Dyrkopf overladt et Grundstykke paa Slotsbjerget, hvor han bygger Hus.

I A. D. Jørgensens Bog om det gamle Graasten fortæller han, at Byen Graasten i 1725 omfattede 20 Huse, der laa i to Rækker langs den lille Gade fra »den store Eg« (Skolegade) til den »grønne Plads«, (Markedspladsen) og var smukt holdt med foran plantede Lindetrær.

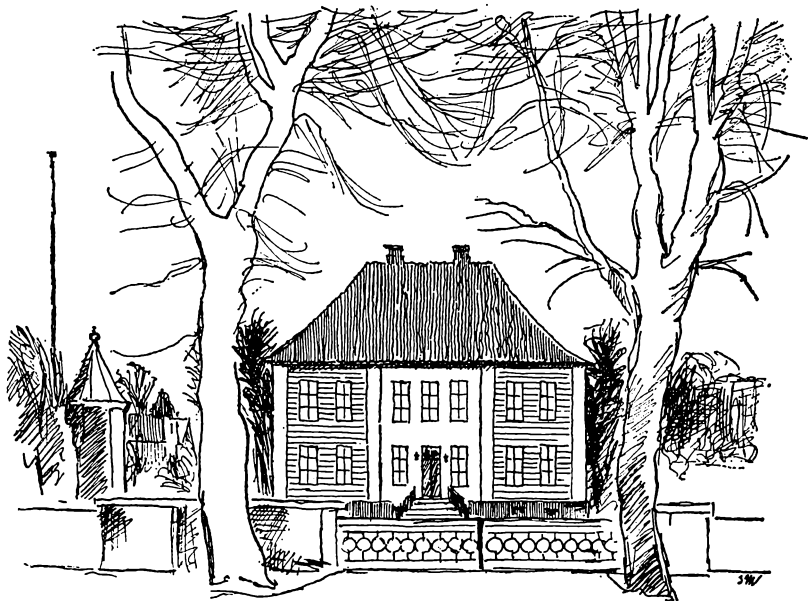
Lidt af »Palæet«s Historie

Der er blevet spurgt; Hvorfra har »Palæet« sit fornemme Navn? Har det været en Slags Enkesæde, der hørte under Slottet? — Svaret er Nej! Det er for sit Udseendes Skyld; den palæagtige Byggemaade og Stil har givet Bygningen sit Navn.

I 1816 blev det bygget til en Privatmand, til den dengang »almægtige hertugelige Justitiarius Hofrat Thomsen«. Hvordan kunde en Privatmand bygge saa storslaaet og fornemt? Jo, det var »Hertug Christian August zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg«, der ifølge et gammelt Dokument, et Gældsbevis fra 13. Maj 1816 har »forstrakt« Hofraad Thomsen med en Sum af 4800 Rbtlr Sølv mønt, og denne Sum maatte han beholde og ingen Rente betale af dem, saalænge hans Tjenestetid varede, og »Forstrækkelsen« af denne Sum skulde gaa i Stedet for et frit Tjenestehus (Embedsbolig).

Hofraad og Herredsfoged Thomsen erklærer:

»p.p. bekenne ich für mich und meine Erben, dass — auf mein untertänigstes Ansuchen, in Gemässheit höchster Genehmigung Ihro hochfürstl. Durchlaucht, des Herzogs Christian August zu Schleswig-Holstein-Sonderburg und Augustenburg p. p., mir die Summe von 4800 Rbtlr. Silbermünze aus der herrschaftlichen Kasse gnädigst derge-

stallt vorgestreckt worden, dass ich während meiner Dienstzeit solche Summe, anstatt eines freien Diensthauses, behalten dürfe, ohne einige desfällige Zinsen zu erlegen. Und da ich nun dieses Geld bar und richtig erhalten und zum Bau eines eigenen Hauses angewandt habe, so begeben mich p. p.«

(Oversat: Jeg bekender hermed for mig og mine Arvinger, at jeg, paa min underdanigste Ansøgning, i henhold til højeste Bevilling af Hans højfyrestelige Durchlaucht, Hertug Christian August til Slesvig, Holsten, Sønderborg og Augustenborg m. m. har faaet »forstrakt« naadigst en Sum af 4800 Rbtlr Sølv mønt af den herskabelige Kasse paa den måde, at jeg i min Tjenestetid maa beholde denne Sum i Stedet for en fri Tjenestebolig og uden at betale Rente

deraf. Og da jeg nu kontant og rigtigt har faaet denne Sum udbetalt og anvendt til Bygning af eget Hus, saa begiver jeg mig)

At den unge Hertug har haft med dette at gøre er mærkeligt nok. Faderen, Hertug Frederik Christian, var død 1814, og Sønnen Christian August var i tre Aar paa Udenlandsrejse sammen med Broderen gennem Tyskland, Svejts, Frankrig og England, og sidstnævnte Sted fik han Smag paa Højadelens Levesæt. (Efter sin Hjemkomst indførte han Hesteavl i stor Stil). Mon det ikke har været den unge Hertugs Moder, Enkehertuginde, der paa Sønnens Vegne har hjulpet til her? Det har jo været nemmere at stille Penge til Raadighed rentefrit end selv at bygge en tilsvarende Embedsbolig. Boligen er ialtfald blevet privat Ejendom for Familien. Om »Forstrækkelsen« saa nogensinde er blevet betalt tilbage, er ikke oplyst. 1842 døde Hofraad og Herredsfoged Thomsen, og hans Søn beboede som eneste levende Arving Palæet. I 1844 solgte denne en Nabejendom, som Faderen havde købt 1813, og han har paa den Tid været Gaardejer i Hjarup ved Kolding. Mulig er Palæet lejet ud til Dommerbolig senere; i 1849 var det indrettet til Krigslazaret. I September 1851 ejes Palæet af Dr. med. Boje. Han sælger Palæets Bygninger 1855 til Farver Jørgensen og beholder selv de tilliggende Jordarealer, som han saa 1860 solgte til Hans Ahlmann. Farver Jørgensen beboede Sidebygningen og indrettede Farveri i Økonomibygningen saavel som Spinde- og Vævestole, og efterhaanden blev det en efter Datiden stor Virksomhed. Hovedbygningen var udlejet. 1871 solgte Jørgensen Hovedbygningen til en forhenværende Godsejer Andreas Dieck-Maasleben, som igen med gamle Møbler indrettede Palæet herskabeligt. 1875 byttede han efter sin Hustrus Død det

store Hus med en mindre Ejendom, og Ahlmann blev den nye Ejer. Denne lejede Beboelseshuset ud og forstørrede Haven betydeligt. 1883 blev Palæet med 120 td. Land solgt til J. P. Hansen, og 1902 overtog en Søn af denne Gaarden. Denne, Vilhelm Hansen, købte Jord til, byggede Stald og Lader om, indrettede Mejeri, investerede i Løbet af en ti-aars Periode en Formue i Palæet og dets Landbrug, Penge, som han, da han solgte det 1911, ikke fik igen. En Mand ved Navn Neumann var den nye Ejer, dog kun for et Aar, 1912 bliver Haderslev Kreditforening Ejer af Gaarden, der ialt omfatter 180 td., for 330.000 Mark, og Kreditforeningen sælger den 1913 til Chr. Petersen.

Den maa senere været købt af Staten.

Urolige Tider

Det, der nu sker i Augustenborg, sender ogsaa sine Dønninger over til Graasten; begge Steder er de jo under de samme Herrer.

Den 14. Juni 1814 døde Hertug Frederik Christian, den lærde Hertug. Han havde i de sidste Aar af sin Levetid udelukkende næsten beskæftiget sig med at syse med sin Slægts Rettigheder. Endnu paa sit Dødsleje formanede han Sønnerne, især den ældste, til aldrig at opgive deres Hus's Rettigheder; han sagde: En Ting vil jeg paa det alvorligste kræve af eder, og paalægger jeg først og fremmest dig, Christian: Opgiv aldrig eders Hus's Rettigheder, som Kong Frederik den Sjette saa vilkaarligt søgte at betage os Nydelsen af, hvis det engang skulde falde i vor Lod, jeg mener de Arverettigheder til Fyrstendømmerne Slesvig og Holsten, som vor Linie saa fuldt som hans har efter salig Kong Christian den Første! Opgiv dem aldrig af Frygt eller Ligegyldighed! Her, Christian, er Nøglerne til mit Skrivepult. Du vil i det finde en fransk Memoire liggende, der udførligt kan oplyse dig om Enkelthederne i denne Sag. Lov mig dette helligt, men glem heller aldrig, hvor I lever og hvem I skylder al Lydighed som Familiens høje Overhoved!

Til at begynde med synes det at se ud til, at denne unge

Hertug er godt nok lidt af Befolkningen; da han i Efteraaret 1820 efter sit Giftermaal med Comtesse Louise Sophie Daneskjold-Samsø, holdt sit Indtog med sin unge Brud paa Graasten, blev Parret fejret med Jubel af den Sundevedske Befolkning. Den Interesse, han viste Administrationen af sine Godser, kom ogsaa i høj Grad Graasten tilgode. Driften af de forskellige Avlsgaarde under Godset blev mere intensiv; der blev lagt megen Vægt paa Kvægavl i Stedet for den i disse Aar kun lidet indbringende Avl af Korn. Godsets Indtægter steg ikke uvæsentligt. Særlig Teglværkerne, allerede dengang et Særkende for Egnen omkring Graasten, havde hans store Interesse. Hvor der frembød sig Muligheder, søgte han nye Markeder for Teglstenedes Afsætning.

I Aaret 1842 paabegyndte Hertugen et Byggearbejde paa

Hovedbygningen, der hvor den »lange Gang« forbandt de to Fløjes Pavillonbygninger. Der opførtes et højt tre-Tags Hus med temmelig fladt Tag og kronet af et kuppelformet Spir. — Men det fik han og hans Familie ikke megen Glæde af.

Ved den Tid er det, at Hertugen fjerner sig mere og mere fra Danmarks Kongehus — og dermed med Befolkningen paa Als og Sundeved. Hans Skrift om Arvefølgen i Hertugdømmerne 1837 placerer ham i stærk Modsætning til den danske Konges Interesser. Fra da af gaar han over i Slesvig-Holstenernes Rækker. Da hans Svoger Christian den Ottende 1840 udsendte Sprogreskriptet, hvorved den Del af Slesvig, der havde dansk Kirke- og Skolesprog, ogsaa fik dansk Retssprog, sendte Hertugen Hofraad Thomsen til København for at begære Godsets Omraade undtagen derfra. Resultatet blev, at Graasten Ret virkelig fik Tilladelse til fremdeles at bibeholde og benytte det tyske Sprog.

Et direkte Brud med Kongehuset var det ikke kommet til endnu, og Svogerskabet (Kongen var gift med Hertugens eneste Søster Caroline Amalie) har vel ogsaa været medvirkende; men Kongen var ikke — trods Tilsagn — nærværende ved de store Sølvbryllupsfestligheder i 1845, som delvis ogsaa fejredes paa Graasten Slot. Digteren H. C. Andersen, der ogsaa var inviteret til at overvære Festlighederne, kom først senere paa Efteraaret. Det skulde være om Opholdet paa Graasten Slot, at han i »Mit Livs Eventyr« fortæller: Jeg kom saaledes til det smukt beliggende Jagtslot og blev som tidligere naadigst og hjerteligt modtaget. Intet mærkede jeg, der kunde saare danske Sind og Hjerter. I Familielivet taltes kun dansk. Jeg blev her hele 14 Dage. »Den lille Pige med Svovlstikkerne« skrev jeg her, og med Indbydelsen til ofte at komme tilbage til Graasten og Augustenborg forlod jeg det Sted, hvor jeg havde nydt

lykkelige Dage. En tung og blodig Tid skulde gaa op herover. Jeg har ikke haft Hjerte til at se disse Egne igen. De sidste Toner, der klang for mig derfra, var »Lott ist tot«. Prinsesserne af Augustenborg spillede den i ungdommelig Munterhed. Erindringen om hin Tid og dens Efterklang er et smerteligt Tot — Tot!

Med 1848 kom Hertugens aabne Brud med Danmark. Familien forlod i Huj og Hast Augustenborg og Graasten. Kort efter kom Frederik den Syvende personlig til Stede, han benyttede i Aprildagene Graasten som Kvarter. Men efter de danske Troppers Nederlag ved Slesvig og deres Tilbagetrækning vendte Hertugen tilbage til Graasten Slot, over hvilket han nu lod hejse det tyske Flag. Snart maatte han dog atter rykke ud, Krigens Forløb var ham ikke gunstig. Da Fredsforhandlingerne begyndte, lagde den danske Regering Beslag paa Graasten, og alle Godsets Indtægter unddroges Hertugen. Endelig i 1852 kom det til et Forlig vedrørende de Augustenborgske Besiddelser paa Grundlag af et af Stormagterne godkendt dansk Forslag, som Bismarck forelagde og anbefalede Hertug *Christian August* at gaa ind paa. Den 30. December samme Aar udstedte Hertugen da en højtidelig Erklæring, ved hvilken han overdrog sine Godser i Slesvig til den danske Stat imod en Afstaaelsessum af 3 Milioner Rigsdaler; desuden lovede han ikke at foretage sig noget, der kunde forstyrre Roen i det danske Monarki, og ikke vilde modsætte sig den Arvefølge, som Kongen maatte gennemføre. 1853 indlemmedes de Graastenske Godser i Aabenraa Amt.

Paa det Tidspunkt var man netop i Færd med at finde en passende Residens for Frederik den Syvende under hans Ophold i Sønderjylland. Baade Graasten, Augustenborg og Husum var paa Tale, men det endte med, at man valgte Lyksborg.

Imidlertid havde man lagt Mærke til Graasten, og det blev besluttet at istandsætte det. Der blev udstedt et kongeligt Reskript om Istandsættelse og Montering af Slottet Graasten, og Fiskebæk solgtes da 1860 for 504.000 Rigsdaler til Greve Adam Gotlob Molkte-Huitfeldt, som imidlertid efter Nederlaget i 1864 og Hertugdømmernes Afstaaelse igen solgte de to Ejendomme til Hertugens Søn, Prins Christian. Denne ønskede at tage Ophold paa Graasten; men Bismarck modsatte sig det, hvorefter Prinsen rejste til England.

Faderen derimod kunde atter holde sit Indtog paa Slottet, men ikke for at tage fast Bopæl, han foretrak sin store Ejendom Princkenau i Schlesien, som han havde købt for Afstaaelsessummen. Det store Flertal af Nordslesvigs Befolkning, de der var danske i hvert fald, ønskede ikke, at han igen skulde bosætte sig paa Graasten Slot: Beboerne paa Sundeved henvendte sig i en Adresse til ham, hvori de i kraftige Vendinger henstillede til ham at holde sig borte.

Det er Bertha Hahn, der i sin udmærkede Bog »Minder fra Sønderborg og Als« skriver: Den ældste Søn, »Friedrich der Achte«, Sønnen af Landsforræderen og Oprøreren, indsattes som Hersker over de forenede Hertugdømmer, og Partiet begyndte at gøre storartede Forberedelser til Modtagelse og Proklamation. Det var os derfor en onskabsfuld Glæde at opleve deres stadige Skuffelser, idet Preusserne Gang efter Gang stillede sig hindrende i Vejen for deres alt for ivrige Demonstrationer. »Friedrich der Achte« havde holdt Hof i Kiel, medens Tyskland kæmpede for hans Ret. Vi havde læst i tyske Aviser, at en Kreds af slesvigholstenske Damer havde indsamlet Penge til en Tronstol for ham selv og til en pragtfuld gylden Vugge til hans spæde Søn. Nu higede hans Partifæller efter at byde ham velkommen paa hans Faders skønne, forskertse

Herresæde Augustenborg. Men ikke engang som Gæst fik han Lov til at komme; en Ordre fra Berlin forbød ham at betræde Als, og det begyndte maaske at gaa op for vore Hjemmety-skere, at Preusserne ikke var de uegennyttige Hjælpere, de hidindtil var blevet anset for. Da den gamle Hertug i Maj Maa-ned efter adskillige Opsættelser omsider kom til Graasten, fulgt af sin Søn Christian — ikke Frederik —. Der var da stor Modtagelse med sort-rød-gyldne Flag og med saa mange Men-nesker fra Sundeved og Als, som kunde skræbes sammen. Det var just ikke mange. En Æresport var rejst med Indskriften:

Es grüsst Dich aufs neue Gravenstein, das treue!
og den nydannede »Turnverein« spændte Hestene fra Hertu-gens Vogn og trak den det sidste Stykke. Men der var en saa-dan Stemning imod Hertugen blandt Sundeveds ublandet dan-ske Befolkning, at der blev overrakt ham en Adresse, hvori man ligefrem bad ham om ikke oftere at komme til Graasten. Dog kom han endnu nogle Gange, men altid paa korte Besøg.

Byen vokser

Trods Krige og anden Elendighed vokser den lille By ved Slottet. Der er omkring 1864 Apotek, Tjenestebolig for Herredsfogeden for Lundtofte Herred, der er et Arresthus, der er Fattiggaard, der er et Hospital med 8 Friboliger, oprettet af Hertug Frederik Christian altsammen Følger af, at et Bysamfund med omliggende Opland er ved at danne sig. Der er en Klædesfabrik og tre Kroer, to Købmandsgaarde og 60 Huse med 600 Indbyggere. Der er Handel, Haandværk og Rederi. »Men Fiskeri er Hovederhvervet. Om Vinteren giver Skovarbejdet, om Sommeren Teglværkerne Brød til mange Munde.« Af Haveprodukter, først og fremmest Æbler (Gravensten-Æblet) bliver der solgt en Del, i gode Aar Æbler for over 1000 Rigsdaler«.

Efter dette ser det ud til, at Byen har haft Fremdrift under dansk Herredømme, og nu rinder en Tid op med Toner sydfra. Om denne første, bevægede Tid skriver Bertha Hahn i sin Bog »Minder fra Sønderborg og Als«:

I den første Halvdel af Aaret (1865) blev vi mere end almindelig plaget af officielle Festligheder. Den 22. Marts var det den preussiske Konges Fødselsdag, der fejredes med megen militær Pomp; den 24. holdt Slesvigholstenerne den første — og eneste — Aarsfest for Oprørets Udbrud i 48, »der Befreiungs-

kampf«, som de kaldte det. Den 18. April var der Mindefest for Erobring af Dybbøl Skanser, der fejredes med Gudstjeneste for Tropperne paa det Sted, hvor Skanse V havde været, og i Tilslutning dertil afholdtes en meget stor Fest fra den 20. til den 22. April. Tre smykkede Dampskibe bragte forskellige Deputationer. Det sidste havde General Wrangel ombord samt Prins Friedrich Carl og endnu en preussisk Prins. Derimod kom Kong Wilhelm ikke, som det halvvejs havde været ventet.

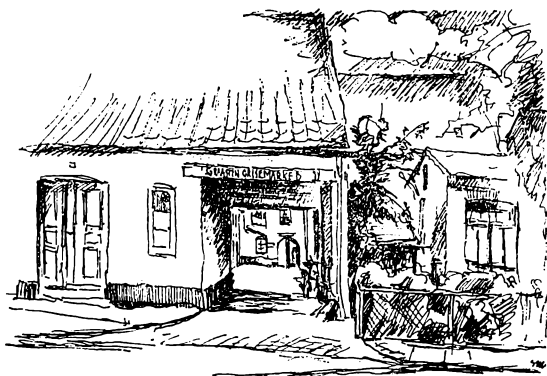
I Aaret 1869 døde Hertug Christian August, og derefter tilfaldt Graasten og Fiskebæk hans Søn Hertug Frederik. Dennes Gemalinde, Hertuginde Adelheid, holdt meget af at opholde sig paa Graasten Slot om Sommeren, og særlig efter Gemalens Død 1880. I Byen lever endnu Mindet om Hertuginde, der var

afholdt for sin Hjertelighed og sin Godgørenhed. Fire Aar efter Hertug Frederiks Død var hans eneste Søn Ernst Günther myndig og kunde overtage Arven. Han gav sig straks i Lag med at forøge og forbedre Besiddelserne og deres Drift. Ved Køb afrundede han Godsets Grænser. Det største af disse Køb fandt Sted 1908, da han erhvervede 162 Skovparceller paa ialt 313 ha af Rinkenæs Mark. Hvert Aar opholdt han sig nogen Tid paa Slottet og deltog personligt i Godsets Administration, stærkt interesseret som han var i Landvæsen og Skovbrug. Desuden lod Hertugen anlægge en Række Damme til Avl af Færskvandsfisk og oprettede et større Teglværk ved Skoven Nedre Sterne. Slottet trængte til en Reparation, og i Forbindelse dermed skete der en Del Ombygninger. Han lod de to Sidebygninger paa Mellearhuset nedrive, og i Stedet for lod han opføre en stor Festsal med italiensk Kamin og Trappe efter florentinsk Mønster. Der blev indrettet nye Værelser i Slottets øvre Etager. Ud mod Søen blev der bygget en Terrasse med snoede Søjler. I Sydfløjen blev der indrettet en stor Spisesal i gammel, bred, tysk Stil. Nu var Graasten Slot ikke længere kun et Jagtslot, det var nu, da Augustenborg Slot ikke mere var Hovedsædet, blevet Midtpunktet, hvor man kunde tage imod det tyske Kejserpar, Wilhelm II og hans Kejsersinde, Augusta Viktoria, Hertughusets Datter. Saa højt var Slægten naaet — ikke mod Nord mod den danske Kongekrone, men mod Syd til den tyske Kejserskrone!

(Hans den Yngres Sønesøn Ernst Günther stiftede det Augustenborgske Hus. Hertug Frederik Christian derfra (den Yngre) blev formælet med »Kronprinsessen« af Danmark. Hendes Datter Caroline Amalie blev Dronning af Danmark, formælet med Kong Christian den Ot-

Ottende, og hendes Broders, den sidste Hertug paa Augustenborg's Sønne Datter tysk Kejserinde!)

Hertug Ernst Gynters Ægteskab med Maria Dorothea af Sachsen-Coburg og Gotha var barnløst. Hertugen oplevede Sønder-Jyllands Genforening med Danmark 1920. De politiske Forhold nødte ham snart til at træde i Forhandling med den danske Stat om Afstaaelse af sine Besiddelser i Sønderjylland, men endnu inden der var naaet en Afgørelse, døde han den 22. Feb., 1921. Det blev saa hans Arvinger, der solgte Godset til Staten.

Hvordan er det nu gaaet Graasten By under alle disse skiftende Tider

Det er i »Fædrelandet«s Aargang 1910, redigeret af A. Svensson og Ingwald Kieler, at Hans Petersen i en Artikel giver et udmærket Rids af Graasten By. Der skal være dansk Aarsmøde i Byen den 11. og 12. Juni, og dette Møde giver Anledning til Artiklens Fremkomst. »Her skal de vigtige Spørgsmaal vedrørende vor nationale Livssag drøftes, her skal der hentes Frejdighed, Mod og Styrke til vort berettigede Forsvar af vore nationale Rettigheder i Fremtiden!« »Har det store Folketærvne paa det ene Led en alvorlig Baggrund, saa opviser det andet en tiltalende, oplivende!« »Det historiske Sted, paa hvilket Graasten ligger, er en af Sønderjyllands skønneste Egne«. Festen skal holdes i Landboforeningens Telt, der kan rumme 4000 Personer. I Artiklen fortæller Forfatteren om Bøgeskove, om Norets blaa Vand, om Udsigten fra Festpladsen over Rinkenæs grønne Marker, ud over Broager Land med Tvillingtaarnene, over til Teglværksbyen Egersund og ind over Nybøl og Dybbøl. »Skønnere Sted kunde næppe tænkes i vort skønne Hjemland!« En ti Minutters Gang fra Festpladsen ligger Byen. For nogle Aar tilbage havde Byens Styrelse andraget om at yde den Købstadsrettigheder, men Andragendet var blevet forkastet. Skønt Byen ligger i Aabenraa Amt, er den indlagt under Flensborgs Amtsret. Hver Maaned afholdes der

Retsdag, nu i Kurhuset før paa Hotel »Stadt Hamburg«. Indbyggertallet er rigeligt 1500 i noget over 200 beboede Huse med 390 Husholdninger. Byen har gode Forbindelser med Dampskib til Sønderborg og Flensborg og med Jernbane til foruden Sønderborg og Flensborg over Tinglev til Aabenraa og Tønder. Der bliver i Artiklen fortalt om det store Kurhus, der blev bygget i 1882 i en Art Svejtserstil. Under en stor Eg i Parken er der rejst en Bautasten til Minde om Stifteren af Dampskibsselskabet, den afdøde F. M. Bruhn af Flensborg. Hver Søndag og Torsdag er der i Sæssonen i Parken Militærkoncert. Desværre falder der hvert Aar flere og flere af de slanke Bøge i Stængerodde Skov. Hertugen har i Sinde at sælge denne Prydskov for Byen til Byggegrunde, og de første Huse rejser sig allerede der i Sommer.

Om den store graastenske Købmand Hans Ahlmann skrives der: »Ved Flensborg Landevej, i Byens vestlige Udkant, ligger en smuk Villa i en stor Park. Det er Huset »Steinberg«, Familiesædet for Familien Ahlmann, der stammer fra Als og er vidt forgrenet. I den store Købmandsgaard Borggade Nr. 2 der nu beboes af flere Familier, og paa hvis Grund der er rejst flere Nybygninger, residerede den bekendte Storkøbmand Hans Ahlmann, hvis Fallit for Aartier tilbage sent vil glemmes paa Egnen. Familiehusets nuværende Ejer er en af Kiels Rigmænd, der ved forskellige Lejligheder er traadt støttende til for Byens Tyskhed. Kun nogle Gange om Aaret gæster Bankier Dr. Ahlmann Byen. Men til Familiesammenkomsterne hvert andet Aar, der bestrides af et Legat, er her Liv og Røre i den skønne Park. Da har man der kunnet se Skærbækpræsten, hvis Hustru er af den Ahlmannske Slægt«.

Efter at have fortalt om Slotsbjerget, hvor til venstre Inspektørboligen ligger, hvor Amtsforstander, Kammerraad Le-

wetzau boede, og til højre med Apoteket, der i sin Tid var beboet af den »bekendte patriotiske Apotekerfamilie Henningsen, hvis opofrende Virksomhed er kendt fra Krigsaarene«, (I Muren minder en Kanonkugle om de urolige Tider i 1848—51), fortsætter han: »Til venstre fører Vejen saa ind til det hvide Slot, og strenge Forbud, der har vakt megen Uvilje, gør, at man ikke længere tør nærme sig Slottet ved Vejen gennem Parken. Til Tider, naar Hertugen gæster Slottet, er det endda farligt at tage det skønne Slotskapel i Øjesyn; paa Forstuen bag Trappen ligger nemlig en af Hertugens bidske Hunde. Kapellet, der er Sognekirke for Graasten, og hvor der hveranden Søndag prædikes dansk, bør ses. Det er en Efterligning af Jesuskapellet i Antwerpen. Det har et meget smukt Alter med en Altertavle efter van Dyk med Motiv om Kristi Ligs Salvelse. Der er smukke Stukarbejder paa Loftet (Forkyndelsen, Treenigheden og Dommedag) samt en Mængde bibelhistoriske Malerier. Alt er meget forsømt og trænger til en grundig Reparation. Flere Malerier opviser Huller, hidrørende fra fremmede Krigsfolks Fingre, og Fliserne i Gulvet bærer endnu paa sine Steder Spor af Slottets Benyttelse i Krigstider. Østrigske Soldater skal endda have haft deres Heste inde i Kirken«. Længere nede i Artiklen hedder det om Graasten Borgerstand: »I lang Tid under det fremmede Herredømme laa Danskheden temmelig brak i Byen ved det hvide Slot. Det hvilede i en Slags Tornerosesøvn, en Ro, som ingen vilde bryde for ikke at forstyrre den gode Forstaaelse mellem Myndighederne og Borgerne. I Køllerpolitikens værste Tid var der endda en Slagter, Købmænd og andre Næringsdrivende, ja ogsaa Sognepræsten til at underskrive en Takkeadresse til von Köller. Danske Folk kunde paa Gæstgivergaarde i det ene Øjeblik tale dansk, i det andet tysk, og under Forhandlinger-

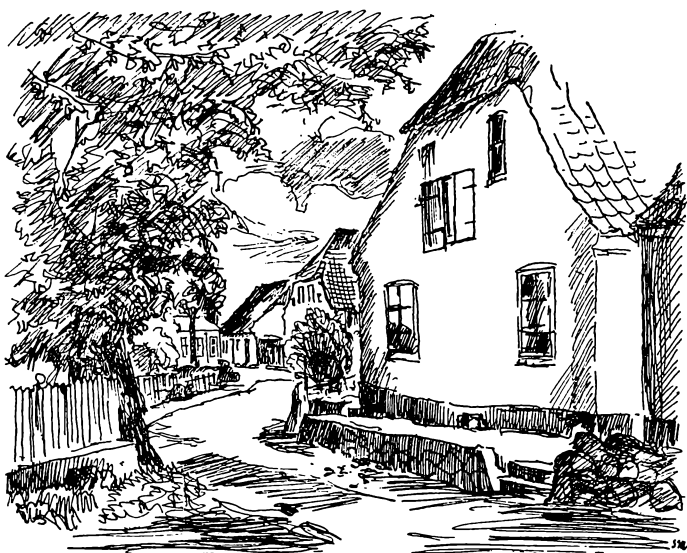
ne i Byens Kommunalforsamling tog dansksindede næsten uden Undtagelse Ordet paa tysk. Holdtes der Dilettantforestillinger, maatte der absolut for ikke at »støde« medtages tyske Stykker. Danske og Tyske gik fredeligt til Kurhusets store Koncerter, og danske Folk lod sig det byde at blive opvartet til Toner af »Oprørsvisen«, og Nytaarsnat 1900 drog Folk af begge Partier med Brandkorpsets Musikkorps i Spidsen til Amtsforstanderens Bolig for at hylde ham med et Musiknummer. For den humane og forekommende Amtsforstanders (han havde selv kæmpet mod Tyskerne i Jensernes Trøje) Skyld vilde man for alt i Verden ikke have Freden forstyrret. Selv de danske Bladforetagender, der iværksattes og som med skarp Haand tog paa Tyskerne, var der danske Folk, der saa skævt til, for den kære Freds Skyld!«

»Men nu lufter det ud mellem de tætte Skove. Der er blevet oprettet en Idrætsforening for Graasten og Omegn; den samler Ungdom og Kernen af Omegnens Befolkning kommer til sine Fester og samles om Danskernes Fører«. Den store Sal i »Stadt Hamburg« fyldes Gang paa Gang til Dilettantforestillinger med kun danske Stykker, og til Idrætsfester og til store politiske Møder, da Hotellet er kommet paa danske Hænder.«

Senere fortælles om Kampene mellem dansk og tysk: »Paa omhyggelig Måde er Vælgerarbejdet til de store Valg ledet. Skulde nogen nævnes her, hvem Byens Danskhed skylder meget i gode og onde Dage, da blev det Fabrikant A. P. Jørgensen (Rigsarkivarens Broder) og hans Hustru. Selv nu, da Hr. Jørgensen er langt ud over Støvets Aar, er han altid paa Færde, hvor det gælder hans Livssag. Fremgangene i det danske Stemmetal ved Rigsdagsvalget har ikke været lille. 1890 af-

gaves 130 danske Stemmer, ved sidste Valg 161. Der sidder ogsaa en dansk Mand i Graastens Kommuneraad«.

Den udmærkede Artikel, der her er gengivet i Brudstykker, slutter med: »Gid saa, at de danske Nordslesvigere store Aarsmøde i Byen med de skønne Omgivelser maa belære vore politiske Modstandere om, at vor Danskhed er sund og levedygtig, og gid dette Møde i forreste Linie maa virke styrkende og opmuntrende for Danskheden i Graasten!«

Grænsepæle flyttes

Da Artiklen om Aarsmødet i Graasten blev skrevet i 1910, kunde Forfatteren ikke vide, at faa Aar efter skulde en Brandfakkel tændes og blusse op og fortære Millioner af Unge i sit graadige Svælg, at Troner skulde væltes, at Kejsere skulde styrtes og Grænsepæle skulde flyttes, og Flagene skulde smelde i Vinden, rød-hvide vel at mærke! Men det havde kostet Blod, meget Blod og mange Taarer. Fra de Dage, da Tilbage-toget fra Danevirke i 1864 fandt Sted — allerede da — brød Sorgen ind over Danmark og da især over Sønderjylland. Dette forfærdelige Tilbage-toget i Sne og Frost og paa spejlblanke Veje, hvor baade Mennesker og Dyr led meget. Mange af Soldaterne kom dødtrætte og forsultne til Hjemmene paa Als og Sundeved, hvor Pladser og Gaarde blev overfyldte baade ude og inde. Fra da af begyndte den store Trængselstid. Og Kampene paa Dybbøl i de forsømte Skanser, hvor der stredes mod en mægtig Overmagt. Og Overgangen til Als samt Flugten nordpaa. Ja, det var Trængselstider, ja, da blev Grænsepæle flyttet.

Senere kom den store Udvandring fra Sønderjylland, hvor de Unge fra danske Hjem ikke vilde springe preussisk Soldat, ikke vilde trække i den preussiske Uniform, men drog langt af Led over store Have for at finde en Fremtid og et Hjem

derovre i Amerika, og Frænder stod grædende tilbage, og i de fleste Tilfælde saa de ikke de unge Sønner mere. Eller de drog nordpaa, brød op fra gamle Slægtsgaarde for at finde et Hjem, indtil Paragraf fem skete Fyldest. Det trak ud og blev ikke til noget. Hjemmet vilde de gerne gense, maaske for at følge en Far eller Mor til det sidste Hvilested, men de maatte stjæle sig til det, for Gendarmerne var altid paa Vagt. Det var om denne Tid, Udlændighedstiden, at Valdemar Rørdam i sin Digtsamling »Strid og Strengelig« skrev disse malmlfulde Vers, saa helt fyldt af denne tunge Tid:

Var det mon vilde Svaners Sang?

Lød Brus af brede Vinger?

Nej, det er Klokketklang,

dang, ding, dang,

det runger, og det ringer.

Langt skælver under Skyers Lag

ud i den hvidgraa Vinterdag

den Svanesang, de Klokketlag,

og lytte gør den frosne Aa

og Engene de brede

og Kæmpegravene de graa,

der løfter sig med Snehat paa

fjernt over Vesterhede.

Sort myldrer Mænd i nedtraadt Sne

paa Toften. Langt ude vester og

øster kan man se.

Ve, ve, ve!

Hvem ventes her som Gæster?

Af Naade — og som Gæster kun —

med lænket Haand og Laas for Mund
paa egen helligt arvet Grund
venter man her den dødes Børn
hjem til hans sidste Leje,
den Grav, hvor de for Tysklands Ørn
end ej en fattig Rosentjørn
tør plante selv og pleje.

Ingen er sejrrig, før han dør;
halv Sandhed ser vi alle.
Rejs, Gud, det brudte Rør!
Hør, hør, hør
de tunge Klokker kalde:
Mænd, Mænd, Folkets Marv,
taal, taal! Til fælles Tarv
hold fast ved hellig Arv!
Det kalder, klager: Hjem, hjem
til mistet Arv og Eje . . .
Det kalder, og man venter dem.
Se, nu glider to Slæder frem
over de øde Veje.

Een gennem Dalen øster om,
hvor Kirken ligger nede
med Graven — endnu tom. —
Kom, kom, kom! —
Een over Vesterhede.
Hvor Skoven stiger sort mod Nord
en tredje Skyggeslæde foer;
nu følger de hverandres Spor,
som Skygger lydløst er de her,

man bare saa dem standse.
Sønnerne hilser hver især,
saa gaar de samlet ind; de bær'
saa varligt deres Kranse.

Saa ringer Klokkerne paany,
snart ender Gravens Lejde.
Det runger under Sky:
Bort, Børn! fly!
Fra Solfald er der Fejde.
Før Solnedgang er Gravøl holdt,
alt Indbo delt og Gaarden solgt
og Sønnerne paa Flugt. Koldt, koldt
stryger det over Lyng og Skov
imod dem, ned hvor Ætten
fra dengang Thor sad i sit Hov,
holdt eget Land med egen Lov. —
Det blæser koldt paa Sletten.

Tre Slæder svandt, af Snedis dulgt, —
men hvem der ellers lytter,
kan høre, de er fulgt,
fulgt, forfulgt
af hver sin skarpe Rytter.
mod Øst, mod Vest og ret mod Nord:
Gendarmgalop i Slædespor!
De jages bort fra Fædres Jord,
og Snefog isner deres Marv
med Suk fra Mark og Hede:
I burde taalt til fælles Tarv,
I burde holdt ved hellig Arv!
Men nu er Solen nede!

Og saa en Del Aar efter kom det store Ragnarok. Paany blev Sønderjyllands unge Sønner tappet for Blod. I tusindvis blev de derude paa de uendelige, ensomme Slagmarker, derude i fremmed Jord. Og kom de igennem Lidelserne, som de maatte døje i Skyttegravene, i Fangelejrene, var mange mærket for Livstid. Mange naaede kun hjem som Invalider, med Tab af Lemmer eller Sundhed. Mindestenenes mange Navne fortæller om de mange, der blev borte for stedse. Ogsaa i Graasten findes en saadan. 1923 rejstes der ved Indgangen fra Landevejen til Slottets Sydfløj Mindestenen med Navne paa 46 faldne fra Kommunen.

Og saa skete det, at der ud af den dybe Elendighed atter blev flyttet Grænsepæle, at tusinder af Flagstænger blev rejst, at tusinder af rød-hvide Flag smeldede for Vinden. De holdt ud, de Sønderjyder i de mange Trængselsaar. Det blev sunget ind i dem, naar de laa ved Moderbrystet. Thi Danske er vi- og Danske vil vi være; dansk er vort Maal, vi vil ej andet lære! — Og Kongen kom til Dybbøl, og Kongen tog sit genvundne Land i Besiddelse: Genforeningen var en Kendsgerning.

Lidt Statistik

I J. P. Trap »De Sønderjydske Landsdele« findes der nogle Sider Statistik om Graasten. Bogen er trykt (udgivet) 1929, omtrent paa samme Tid, som Ahlmann har skrevet sin Bog »Allerlei von Gravenstein«.

Man faar begge Steder noget at vide om Graasten efter Genforeningen, og her gives nu nogle Glimt derfra, hist og her.

»Hovedfærdselsaaren er stadig den i 1856—57 anlagte Landevej Sønderborg—Krusaa—Flensborg, der gennem Graasten fra Øst til Vest fører Navnene Slotsgade, Torvet, Storegade og Ahlefeldtsvej. Befolkningstallet er i 1925 (daværende sidste Folketælling) 2013. De to største Landejendomme er Domænen Graasten Gods med ca. 266 ha, deraf 262 ha. Ager, og Palæet med ca. 90 ha, hvoraf 80 ha er Ager. Af Graasten Skovdistrikt hører 237 ha under Kommunen med Skovridergaard, Skovfogedsted og Fiskemesterbolig. Nævnte Areal indbefatter Graasten Sø paa 31 ha. Kirkegaarden ligger ved Adsbøl By og er fælles for begge Kommuner.

Bygninger: Statsbanegaarden for den 1901 oprettede Banelinie Sønderborg—Tinglev ligger ved Sydenden af Jernbane-

gade. Her ligger ogsaa den Bygning, der var Amtsbanegaard for Amtsbanen Graasten—Aabenraa til dens Nedlæggelse 1926.

I Slottet er der foruden Sognekirke indrettet Tinghus, omfattende Retssal, Dommerkantor og Politikontor. I Slottets Sydfløj paa første Sal er der Tjenestebolig for Dommeren og Politimesteren. (1929).

Arresthuset i Skolegade opførtes ca. 1785. Det har 3 Arrestceller og Bolig for Arrestforvareren.

Skoler: Kommuneskolen i den saakaldte Troldsløkke, er en stor 2-Etages Bygning af røde Mursten og opført 1898—99 med 4 Klasser, 4 Lærere og 250 Elever. Den udvidedes 1920 med en Tilbygning mod Nord, saaledes at den nu (1929) har 12 Klasser med 10 Lærere og 300 Elever. Der er Lærerværelse, Kontor for Overlæreren, 2 Beboelseslejligheder og Bolig for Skolebetjenten. 1927 opførtes en Gymnastiksal med Badeindretning og Sløjdsal. Kommuneskolen omfatter en Folkeskole, en Mellemskole og en Realklasse. En teknisk Skole (oprettet 1920) og en Handelsskole (oprettet 1924) har ogsaa Lokaler i Kommuneskolen. I 1880 oprettedes i eget Hus i Fredensgade en tysk Privatskole; den har senere faaet Lokale i Elleysgade i en tidligere Husholdningsskolebygning. Den har 4 Lærere og 60 Elever. Den statsanerkendte Husholdningsskole flyttedes 1920 til det tidligere Missionshus. Fra 1923 er her tillige en Ungdomsskole for unge Piger.

Missionshuset fik 1924 egen Bygning i Fredensgade, hvor der ogsaa er Lokaler for K.F.U.M. og K. Det første Missionshus indrettedes 1909.

Biblioteker: Biblioteket for Graasten og Omegn, oprettet 1921, har Lokale i Slottets Taarnbygning, hvor der tillige er Læsesal og en Bolig for Bibliotekaren. Det er Oplandsbibliotek for Graasten:Adsbøl-Rinkenæs Kommuner. I den tyske Privatskole er der et tysk Bibliotek. Det er oprettet og bliver vedligeholdt af den Otto Ahlmannske Familienstiftelse. Posthuset ved Ahlefeldtsvej har Kontorer for Post-, Telegraf- og Telefonvæsenet. Bygningen opførtes 1884 og var indtil 1920 i Privat-eje. Den blev da overtaget af Staten. Paa 1. Sal har Postmesteren Tjenestebolig. Toldkamret ved Havnen er opført 1923 og indeholder foruden Kontorer og Lager Bolig for Toldforvalteren.

Elektricitetsværket oprettedes 1905 ved Ringgade af et Privatselskab, men blev 1910 overtaget af Kommunen. Det har 2 Dieselmotorer paa tilsammen 115 HK. 1926 produceredes der 113.000 KW. Byen har (1929) ingen Gasværk, heller ingen Vandværk eller Brandstation.

Hospitalet i Skolegade oprettedes 1785 af Hertugen af Augustenborg, men overgik 1852 til Kommunen. Det har 5 Boliger hver med Stue, Køkken, et lille stykke Havejord og Brændselsrum. Beboerne har fri Bolig og elektrisk Lys.

Fattiggaarden i Konkel opførtes ca. 1855, ejes fra 1921 af Kommunen og har Plads til 18 Personer. Bestyreren er Forpagter af det til Gaarden hørende mindre Landbrug paa godt 3 ha. Aldersrentenydere kan faa Ophold paa Gaarden. Der indsamles til et Fond til Oprettelse af et Hjem. — Der findes Teaterscener paa Hotel Graasten og paa Kurhotellet. Byen har intet Sygehus. Patienter indlægges paa Amtssygehuset i Aabenraa eller paa Statshospitalet i Sønderborg.

Graasten blev Hovedsæde for Grænsegendarmeriet, der ved Genforeningen overtog Bevogtningen af den ny oprettede Grænse, Strækningen fra Mommark paa Als til Højer Sluse. Det fik sine Kontorer og Bolig for Kommandøren i en Bygning paa Slotsbakken. Som et militært organiseret Told- og Grænsepoliti skulde det være til Støtte for Told og Politi ved Bevogtning af Land- og Søgrænsen og var ved Lov af 12/9. 1919 fastsat til at bestaa af Chef, Næstkommanderende, 2 Stabssergenter, 7 Oversergenter og 91 Sergenter og Gendarmere.

— Af andre Bygninger i Graasten nævnes i ovennævnte Bøger Præstegaarden, opført 1910, Graasten Domænes Hovedbygning, ombygget 1878, Graasten Apotek, opført 1828, ombygget 1852, Skovridergaarden ved Aabenraa Landevej og Skovfogedboligen ved samme Vej mellem Roden og Dyrehaven, begge opført 1925. I Slotsgade ligger Jepsens Gæstgivergaard fra det 18. Aarhundrede med en smuk Rococodør. Paa Torvet ligger Hotel Graasten (det tidligere Stadt Hamburg). Det er en — nu stærkt moderniseret Bygning fra det 18. Aarhundrede, en af de ældste Bygninger i Byen. Kurhotellet ved Havnen er opført 1882. »Palæet«, en to-Etages Bygning, opførtes 1810 af Materialer fra Søgaard Slot. Paa 1. Sal er der en større Sal med et smukt Stuckloft. Udhusene er af senere Oprindelse da Jordkøb gjorde Avlsbygninger nødvendige. Skraas over for »Palæet«, paa modsat Side af Ahlefeldtsvej ligger Villaen »Steinberg«, der tilhører den Otto Ahlmanske Familienstiftelse. Den opførtes 1844. Til Villaen

hører 3,6 ha Park, Frugt- og Køkkenhave samt Gartnerbolig. Gartneriet er bortforpagtet til Gartneren.

Graasten Bank har sin Bygning i Nygade, den er opført 1924—25. Handelsbankens Bygning sammesteds er bygget 1912 og udvidet 1920. 1923 byggedes Graasten Andelssvine-
 slagteri og siden udvidet 1927. De samlede Omkostninger ved
 Anlægget, der kan modtage 1000 til 1200 Svin ugentlig, an-
 drog 460.000 Kr. Der er 45 Personer tilknyttet denne Virk-
 somhed. Samme Aar 1923 oprettedes Sønderjydsk Stavfabrik
 A/S med en Aktiekapital paa 120.000 Kr. og en Beskæftigelse
 paa 12 Personer. Herman Bøghs Trælsthhandel er oprettet
 1883. Graasten Jernstøberi og Maskinfabrik er oprettet 1895-
 96 og beskæftiger 10 Arbejdere. Graasten Teglværk mellem
 Nybøl Nor og Banelinien beskæftiger 65 Arbejdere. Det blev

oprettet 1902 af Hertug Ernst Gynther, senere omdannet til et Aktieselskab og i 1922 købt af H. Clausen, Hillerød. 1926 fremstilledes 3,4 Mill. Mursten og 850.000 Tagsten.

Byen Graasten har 42 Købmandsforretninger, 50 selvstændige Haandværkere og 3 Gæstgivergaarde. Af Foreninger nævnes i disse Oplysninger fra 1928 og 29 den gamle Borgerforening, oprettet 1865, Borger- og Kommunalforeningen, Handelsforeningen, Haandværker- og Industriforeningen, »men Foreningerne har ingen egen Bygning.« Af Mindesmærker findes der foruden det nævnte Mindesmærke for faldne 1914—18 foran Kurhuset et Mindesmærke af Stifteren for Dampskibslinien Sønderborg—Graasten—Flensborg: Fjorddampskibsselskabet, den i Graasten fødte F. M. Bruhn. I Parken Ahlmanns Familienstiftelse staar en Statue af Grundlæggeren Otto Friedrich Ahlmann. Rigsarkivaren A. D. Jørgensen har ogsaa faaet sin Statue i sin Fødeby.

Et interessant Kapitel for sig er Havnen. Den er i den nordlige Ende af Sildekulen. Det tidligere Indløb havde Fjorddampskibsselskabet lade uddybe ind til sin Anlægsbro ved Vestenden af det nuværende nye Bolværk. Mod Nord fandtes et lille Havneanlæg, bygget 1857, bestaaende af en ca. 33 m lang Stenbro med et Bolværk af nedrammede Pæle. Renden ind til denne Havn og Havnen selv var kun 2 Meter dyb. Større Skibe maatte derfor læsse deres Last over i Pramme ude i Fjorden. Til en 1920 paabegyndt Udvidelse af Havnen gav Staten et Tilskud paa 200.000 Kr., og Aabenraa Amt, Bikuben og Handelsbanken ydede meget fordelagtige Laan paa henhv. 100.000 — 100.000 og 160.000 Kr. Fra den gamle Dampskibsbro blev der bygget et Bolværk mod Øst i en Længde af 150

m, og til Fyld og Udjævning af Havnepladsen blev der taget Jord fra Stængerodde Bakke, som før Verdenskrigen var be- vokset med pragtfulde Bøgetræer, som Hertugen havde ladet fælde og solgt. Endvidere hentedes Sandfyld fra Havet. Havne- pladsen har nu en Længde af 150 m og en gennemsnitlig Bred- de af 60 til 70 m. Størstedelen er optaget af Pakhuse og Lagre, 3 er bygget af Korn- og Foderstofforretninger, 1 af en Byg- gematerialforretning, 1 af et Paketfartsselskab, 1 til en Støbe- godsforretning. En større Lagerplads er udlejet til Graasten Kulkompagni. Ved Enden af Nygade er Havnekontoret med Vejerbod og Dampskibsselskabets Pakhus. Sejlrenden blev ud- dybet til 5 m, saaledes at Havnen nu kan besejles af Skibe indtil 1700 Tons dødvægt. Over Havnen er der en betydelig Udførsel af Kvæg til Tyskland og af Træ fra Statsskovene. Der indføres Korn- og Foderstoffer, Trælast af forskellig Art. Den 10. Marts 1923 lagde det første Skib til i den nye Havn, og den officielle Indvielse fandt Sted i September 1923. Hav- nen bestyres af Sogneraadsformanden og 2 Udvalgsmedlem- mer. Der er en Havnefoged og Havnelods. Havnen er med sit Skinneanlæg tilsluttet Statsbanegaarden.

Endvidere skal nævnes fra Forholdene 1929, at Graasten Sognekommune styres af en Sogneraadsformand med et af Bor- gerne i Graasten og Adsbøl valgt Sogneraad paa 7 Medlem- mer. Der er intet Raadhus; Kommunekontoret er indrettet i privat Beboelseshus i Jernbanegade. Der er et frivilligt Brand- værn, oprettet 1880, med 50 Medlemmer. Sprøjtehuset med Redskaber ligger ved Havnegade. Der afholdes to Markeder om Aaret, et større Foraarsmarked og et mindre Efteraarsmar- ked, begge omfattende Kreaturer og Heste. Graasten danner en Politikreds. I Ordenspolitiet er ansat 1 Overbetjent og 2

Betjente, i Kriminalpolitiet en Vagtmester og 2 Betjente. Postvæsenet har 1 Postmester, 2 Assistenten og 5 Kontorister, der tillige bestyrer Telegraf- og Telefonvæsenet. Til Grænsegendarmariets Forvaltning er knyttet Kommandøren og 5 Grænsegendarmer paa Kontoret.

Der afholdes i Slotskirken hver Søn- og Helligdag dansk Gudstjeneste ved Sognepræsten, en Gang maanedlig og hver Andenhelligdag tysk Gudstjeneste ved den tyske Præst i Sønderborg. 1927 ansatte den tyske Frimenighed en tysk Præst i Byen, og han afholder Gudstjeneste en Gang om Maaneden.

1899 oprettedes en smalsporet Amtsbane til Aabenraa; men denne nedlagdes igen 1926. Statsbanernes Opgørelse 1926/27 fortæller for Graasten Stations vedkommende, at den staar som Nr. 80 af alle danske Stationer. Der er rejst til og fra 37.000 Personer og modtaget og afsendt 24.000 Tons Gods og Kreaturer. Om Graasten Bank nævnes, at den blev oprettet 1920 som en Sammenslutning af Spare- og Laanekassen for Sundved og Omegn, oprettet 1852, og Kreditbanken, oprettet 1892. Handelsbanken overtog 1920 den tidligere Schleswig-Holstein Bank. »Graasten By vil paa Grund af sin Størrelse og sit købstadmæssige Præg have stor Betydning for Oplandet, særlig nu efter Grænsedragningen, hvor ganske naturligt en Del af Flensborgs gamle Opland vil søge herhen«.

Fiskebæk og Graasten Landbrugsskole

Godset Fiskebæk er opstaaet af en 1601 nedlagt Landsby og hørte under Ahlefeldterne til 1725. Da blev den købt af Hertug Christian August af Augustenborg ved den store Fallit-Auktion paa Gottorp. 1920 afhændede Hertug Ernst Günther (eller hans Arvinger) hele den preussiske Kommuneenhed »Graasten Godsdistrikt« tillige med Sønderborg Slot og Augustenborg Slot med Hovedgaard til den danske Stat for 5

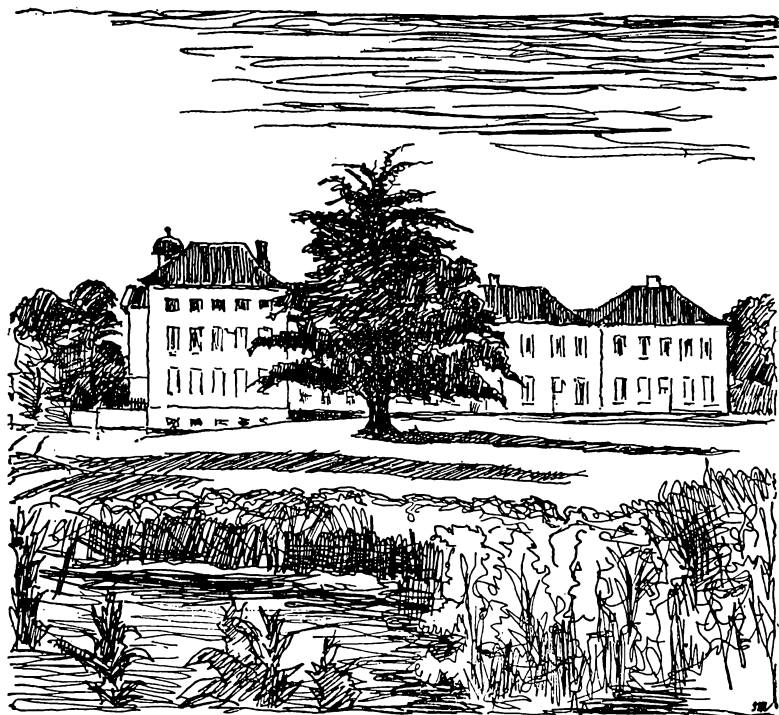
Millioner Kroner. Graasten Godsdistrikt bestod af Graasten Hovedgaard, de nu under Graasten Statsskovdistrikt hørende 530 ha Skov og Gaarden Fiskebæk. Denne Gaards Areal var dengang 275 ha, ansat til 3891 Thlr. »Reinertrag« (Nettoudbytte). Den 1. April 1924 blev en Stamparcel af Gaarden paa 110 ha overdraget til A/S Graasten Landbrugsskole. Paa Resten af Arealet blev der oprettet 24 Statshusmandsbrug, saaledes at den tidligere Landsby Fiskebæk praktisk talt igen blev oprettet.

Graasten Landbrugsskole opførtes 1924 og bliver drevet af et Aktieselskab med en indbetalt Kapital paa 180.000 Kr. Foruden den nyopførte trefløjede egentlige Skolebygning anvendes Fiskebæks gamle, men gode Stuehus og de efter en Brand 1905 opførte Avlsbygninger som Driftscentrum for det paa Stamparcellen drevne Landbrug. Til Avlsgaarden hører endvidere fire gode Arbejderboliger. I 1926 oprettedes i Forbindelse med Skolen en Beslagskole for Beslagsmede. Elevtallet er omtrent 100.

— I den før nævnte Bog »Allerlei aus Gravenstein«, skrevet paa tysk af Johannes Ahlmann og genoptrykt 1934, omfattende 146 Sider, findes der en Levnedsskildring af Stamfaderen Otto Friedrich Ahlmann, og ind imellem er givet et Udsnit af Graastens Historie, særlig om »die gute alte Zeit« (den gode gamle Tid), og beretter om forskellige Familier i denne Tids Graasten, særlig om den store Ahlmannske Slægt. Bogen indeholder mange gode Illustrationer fra samme Tidsrum.

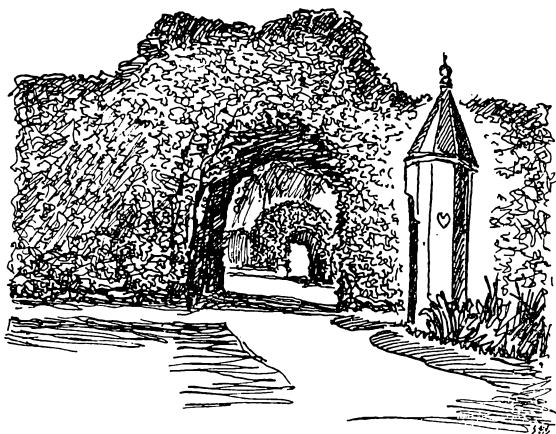
★

— Med Kronprins Frederiks Bryllup med Prinsesse Ingrid af Sverrig opnaede Graasten Slot en ny Æra. Rigsdagen vedtog ved Kronprinsens Bryllup at indrette Slottet som Sommerbolig for Kronprinseparret. Da der til det Brug skulde foretages en Række Ombygninger og Nymonteringer, maate de forskellige Institutioner og Embedsmænd, der havde haft til Huse i Slottet, flytte bort og finde ny Plads, i andre brugbare Bygninger i Byen eller bygge nyt. Blandt andet fik Graasten en ny Retsbygning. Der blev travlt paa Slottet. De sanitære Forhold ændredes helt med Indlæg af Centralvarme, Varmtvandsforsyning og Indretning af en Række Badeværelser

og Toiletrum. Loftsgesimser, Paneler, Vinduer og Døre blev repareret, og der lagdes nye Parket- og Flisegulve. Udvendig nedtoges Mellembygningens snoede Søjler paa Terrassen ud mod Søen, de lave enetages Partier ved Siden af det høje Midterhus fik almindeligt Tag, og der indrettedes langs Fløjens Vestside en stor Terrasse med Trapper ned til Slotssøen. Ved Indkørselen til Slotsgaarden opførtes to Garagebygninger omtrent paa den oprindelige Portfløjs Plads. Endelig blev der foretaget en gennemgribende Omlægning af Haven og Parken omkring Slottet.

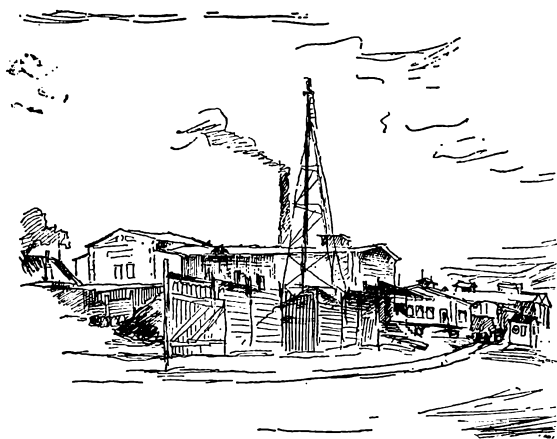
Den 20. August 1936 holdt Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid deres Indtog i Graasten. De blev hilst med Jubel af Befolkningen i hele Sønderjylland, som følte dyb Taknemmelighed over, at Danmarks Tronfølgerpar ved at vælge Graasten Slot til Sommerresidens knyttede en Del af deres Tilværelse til det genvundne Land.

Af Havnens Historie

Avisudklip samlet af

KÆMNER BLØND

Blandt de Midler, hvorved den danske Stat efter Genforeningen paa virksom Maade kunne være med til at ophjælpe de forsømte genforenede sønderjydske Landsdele i økonomisk Henseende, indtager de nye Havne en meget fremtrædende Plads. Det var meget betydelige Beløb, som med stor Redebonhed blev stillet til Raadighed af den danske Stat, men vi er ogsaa overbeviste om, at det vil blive en god Anvendelse for Statens Penge, og at det i Fremtiden vil være et meget betydningsfuldt Aktiv i vor Landsdels økonomiske Liv og derigennem bringe gode Renter. Gråsten Havn er blevet den første, som er færdig, og Dagen i Dag, da Indvielsen finder Sted, vil blive en Mærkedag i Graastens Historie, der varsler om Fremdrift og Fremskridt for Byen og dens Beboere.

Havnens Historie.

Allerede i Begyndelsen af Halvfemserne begyndte man i Graasten Arbejdet paa at skaffe Byen en Havn, og paa denne Maade udnytte de gode Muligheder, Byen fra Naturens Side er udstyret med. Det var gamle Konsul Clausen, som da tog Arbejdet op. Hans Søn udarbejdede et Projekt til en moderne Havn, men dette Projekt blev alt for stort og alt for kostbart. Tilmed nærede mange Frygt for, at det alt for meget var egoistiske Hensyn, som var medvirkende ved Arbejdet, idet Konsulen ønskede hele Havnen anlagt Vest for den nuværende Havn, hvorved han ville komme til at sælge en stor Del af sin egen Jord til Havneudvidelsen.

Denne Plan blev altsaa ikke til noget, men Haabet om at faa en Havn var dermed ikke skrinlagt; der blev fra forskellig Side arbejdet videre, men det gik her som saa mange andre Steder.

Der opstod snart to Partier.

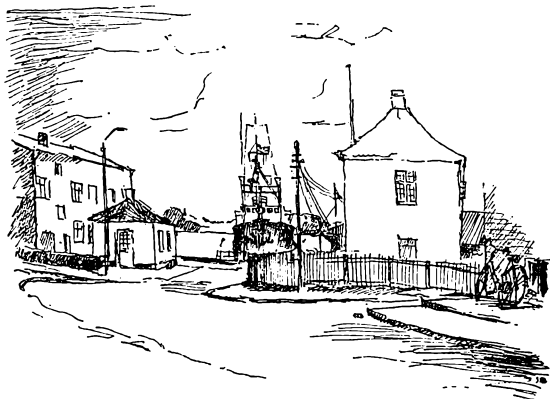
Det ene arbejdede paa at faa en Havn, hvor den nuværende Havn ligger, det andet arbejdede videre for den af Konsul Clausen foreslaaede Plan. Dog vandt det første Projekt mere og mere Tilslutning. Her var der større Vanddybde, saa en Uddybning ikke ville blive saa dyr, det ville være lettere og billigere at faa Vejanlæg til Havnen, og først og fremmest var der her Muligheder for gode Lagerpladser.

Det lykkedes at faa Hertug Ernst Gynther interesseret for Planen, og han gav Tilsagn om gratis Jord til Jernbane- og Vejforbindelse til Havnen og lod skinne igennem, at han desuden ville stille et beløb til Raadighed til Brolægningen af Tilførselsgaden.

Man indledede Forhandling med Dampskibsselskabet om at

sælge Anlægsbroen, som tidligere havde tilhørt Byen, men var solgt til Købmand Ahlmann og af denne til Dampskibsselskabet. Selskabet nægtede at sælge. Det havde forpagtet Grunden dernede af Staten i 99 Aar. Der var altså

mange Vanskeligheder at overvinde.

Men trøstig arbejdede man videre, Aar efter Aar. Vanskelighederne øgedes ved Byens mærkelige Stilling. Graasten laa i Aabenraa Kreds, havde Amtsret i Flensborg og sit bedste Op-land til Dels i Sønderborg Amt.

Dampskibsselskabet ville ikke sælge Broen, og den daværende Amtsforsender lod forlyde, at Regeringen ikke ville yde Tilskud til Havnen, naar den kom der, hvor den nu ligger.

Der blev indkaldt til Møde, til hvilket man formaaede Hertugen til at komme til Stede. Han lovede at tage sig af Sagen og gøre sin Indflydelse gældende. Regeringen stillede sig velvillig.

Dagen efter Krigens Udbrud.

Dagen efter at Byens danske Borgere, deriblandt Havnens utrættelige Forkæmper Købmand C. Biehl var ført til Flensborg i Arrest, indløb der Tilsagn fra Regeringen om et Tilskud til Havneudvidelsen paa tredive Tusinde Mark. Man købte saa Dampskibsselskabets Anlægsbro og det tilstødende Areal for fire Tusinde Mark. Men Krigen gjorde Gennemførelsen af Havneplanen umulig.

Efter Genforeningen

fortsattes arbejdet. Man søgte at faa de danske Bevillingsmyndigheder interesseret i Sagen, hvad der ogsaa lykkedes. Et Andragende om Statstilskud blev indsendt og modtaget med Velvilje. En Del Rigsdagsmænd kom ned for at se paa Havnen, men kunne ikke finde den. Havnen bestaar foruden Dampskibsselskabets Anlægsbro kun af et Par smaa Broer, hvor der kunne ligge et Par smaa Skibe og losse. Disse Broer var i Aarene før Krigen og i Krigsaarene faldet helt sammen, saa der nu faktisk heller ikke var Spor af Havneanlæg.

Planen gennemføres.

Der vistes stor Interesse for Sagen, og allerede i Sommeren 1920 foretog Vandbygningsvæsenet de første forberedende Arbejder, Opmaalinger og Bundundersøgelser og udarbejdede herefter et Udkast til en Havneudvidelse. I dette udkast foresloges en Vanddybde paa fire Meter Kaj med Jernspunsvæg og eet Havnespor. Dette Projekt ville alt i alt komme til at koste henved 375.000 Kr.

Man ønskede dog en Vanddybde paa fem Meter, og med Henblik paa de fremkomne Planer om et Slagteri, tre Jernbanespor nede ved Havnen. Paa Grund af den større Dybde

maatte Jernspunsvæggenes Konstruktion være stærkere, og som Følge heraf

kom Havnen til at koste 550.000 Kr.

Heri er indbefattet Uddybning af Havnen, Kajmuren, Opfyldning af Lagerpladsen, Jernbanedæmningen o. s. v. Betydeligt dyrere blev Anlægget som Følge af, at der maatte opfyldes Grund og bygges Jernbanespor til Slagteriet, alene Sporet her-til kostede 28.000 Kr.

Der er fra Statens Side ydet et Tilskud til Havneudvidelsen paa 200.000 Kr. Amtet har ydet et Tilskud eller rentefrit Laan paa 100.000 Kr., som Byen efter fem Aar skal afdrage med to og en halv pCt. aarlig. De resterende 250.000 Kr. har Byen selv maattet skaffe til Veje ved Laan.

Planerne til Havnen er udarbejdet, og Arbejdet ved Anlægget ledet af Ingeniør Knud Degn, København. Efter at Vandbygningsvæsenet som nævnt allerede i 1920 havde foretaget de første forberedende Arbejder, blev Arbejdet i Februar efter det af Ingeniør Degn udarbejdede Forslag udbudt i Licitation. Af de indkomne Tilbud blev antaget et fra Firmaet Brink og Elzelingen, København, som fik overdraget Arbejdet ved Havneudvidelsen.

Den nye Havn

fik 155 Meter Bolværk. Kajmuren er udført af en lodret Jernspunsvæg, som gaar 1,5 Meter ned i Bunden. Havnepladsen ligger 1,8 Meter over normal Vandstand. Ogsaa Indsejlingen og Havnebassinet har en Dybde af fem Meter.

Der har ogsaa maattet føres en Del Forhandlinger med Egernsund, som følge en gammel kongelig Resolution havde Ret til

at kræve Havnepenge ogsaa ovre ved Graasten. Nu skal Egernsund kun mod en aarlig Afgift holde Belysningen i Sejlløbet i Orden.

Udfyldningen.

Den til Havnepladsen nødvendige Jord er tildels overladt Byen af Staten for en billig Sum. Desuden gaar den nuværende Mole betydelig længere ud i Vandet, end den tidligere Bro, saa man har maattet opfylde temmelig store Arealer nede ved Havnen. Ialt er der til Opfyldning af Havnearealet og Bandedæmningen brugt 22.500 Kubikmeter Jord, som dels er taget ved Bortgravning paa Stengerodde, dels med en Sandsuger og hentet ude i Noret. Herfra har man hentet 10—12.000 Kubikmeter Fyld.

Den første færdige Havneudvidelse efter Genforeningen.

Som Følge af det omfattende Forarbejde, der i Aarenes løb er udført, var Graasten den første By, som fik Statsbevillingen til Havnen i Orden, og ogsaa den første By, som fik den ønskede og planlagte Havneudvidelse færdig. Ogsaa Kongen har nu vist Interesse for Anlægget ved allerede for nogen Tid siden at aflægge Havnen et Besøg.

Det er ikke noget lille Areal, som skaffedes nede ved Havnen, men allerede længe inden man var færdig med Havnen, var hele Pladsen lejet ud for en længere Aarrække og indbringer Byen en aarlig Leje af ca. 8000 Kr. Ogsaa Trafiken paa Havnen er taget til. Allerede nu, inden Pakhusene er opførte, har der været saa mange Skibe i Havnen, at Havneafgiften i de sidste Maaneder har bragt Byen en Indtægt paa 700—1000 Kr. maanedlig, og der er jo ingen Tvivl om, at Trafikken yderligere vil øges med Tiden.

Saaledes er f. Eks. allerede en Del Stykgodssendinger fra Flensborg til Tønder gaaet over Graasten, hvorved Forsendelsen sparer en gang omladning.

Der er saaledes ingen Tvivl om, at den nye Havn betyder en stor Vinding for Byen, og at den vil sætte sit Præg paa Byens Udvikling i de kommende Tider. Havnen er praktisk indrettet og har en Dybde, saa endog ret store Skibe kan komme ind til Byen. Men at man ved Siden af det praktiske ogsaa har haft Øjet aabent for det skønne, viser de udarbejdede Planer over Bebyggelsen nede ved Havnen og de allerede opførte Huse og Pakhuse.

Havnens Mænd.

I Dag indvies Graasten Havn. Da vender Opmærksomheden sig mod de Mænd, som har gjort en Indsats for at naa dette

Maal. Først og fremmest er der her gjort et ihærdigt, aarelangt Arbejde af Købmand C. C. Biehl. Fra første Færd af har han været med i Arbejdet for at skaffe Graasten en Havn og derigennem udnytte de gode Muligheder, den fra Naturens Haand var udrustet med. Hvor store Vanskelighederne end var, hvor fjernt Maalet end syntes at være, aldrig har han tabt det af Syne. For ham vil Dagen i Dag være en Glædens Dag, han glæder sig over, at Maalet er naaet, at Graasten har faaet den Havn, der vil bringe Byen Fremgang og Trivsel. Han har haft gode Hjælpere, vi nævner Sogneraadsformand Jakobsen og de andre Medlemmer af Havneudvalget, Muremester Hinzmänn, Glarmester Alnor og Trafikassistent Tygesen.

For dette fortjenstfulde Arbejde er Købmand Biehl og Sogneraadsformand Jakobsen allerede blevet dekoreret med Ridderkorset.

Disse Mænds Navne vil i Fremtiden bevare god Klang i Graastens Borgerskab, og vi vil haabe, at det Arbejde, de har været med til at udføre, maa blive til Gavn, ikke blot for Byen, men for hele dens Opland og for det økonomiske Livs Trivsel og Fremgang i hele vor Landsdel.

Graastens nye Raadhus.

13. 11. 1946. Jydske Tidende.

Som omtalt forleden agter man i Graasten at opføre en ny kommunal Administrationsbygning til Afløsning af den gamle Ejendom i Ringgade, hvor Rammerne efterhaanden er blevet alt for snævre. Den nye Bygning agtes opført i Jernbanegade, hvor Sogneraadet har erhvervet en dertil egnet Byggeplads.

Vi bringer her et Udkast af det af Arkitekt Surlykke, København, udførte og af Sogneraadet præmierede Forslag.

Det bliver en stor, smuk to-etages Bygning, der i Stueetagen indeholder Ekspeditionslokaler, samt Kontorer for Ingeniør, Sogneraadsformand og Kommunesekretær, Afhøringslokale, samt Frokoststue. Paa første Sal findes Mødesal, to Udvalgs-værelser, samt en Lejlighed.

Endvidere findes der en Lejlighed i Loftsetagen og en i Kælderen, sidstnævnte beregnet til den, der skal føre Opsyn med Bygningen. Bag ved Bygningen foreslaas opført en Kommunal Badeanstalt, og skulle dette Forslag blive gennemført, vil det sikkert blive hilst med Glæde.

Graasten Havn jubilerer.

Sønderjyden, 15. 9. 1948.

Den 21. September er det 25 Aar siden Havnen blev bygget. Den 21. September kan Graasten Havn runde de 25 Aar. Med Slottet som Midtpunkt blev Graasten en Plads, som Haandværkere og Handelsfolk slog sig ned omkring.

Dette maatte selvfølgelig resultere i, at der ogsaa kom Skibe, men paa dette Tidspunkt var der ingen egnede Besejlingsforhold.

Trods Skeptikernes Mistro har Havnen kunnet forrente sig godt. Saaledes var den under Besættelsen næsten vor eneste Eksporthavn med Udskibning af Kreaturer og Svin.

Havneregnskabet viser da ogsaa i Dag, at hele Beløbet paa nær 50.000 Kr. til Aabenraa Amt er betalt. Regnskabet viser ogsaa, at der hvert Aar er et varierende Overskud paa 12—14.000 Kr. trods store Vedligeholdelser, og man har endda kunnet udlåne et Beløb til Alderdomshjemmet, samt 10.000 Kr. til Vandværket.

Der var af Sogneraadet henlagt et Beløb til Festligholdelse af Dagen, men nu har man ment, at dette kunne blive anvendt til andet Formaal, saa Dagen vil ikke blive særlig markeret.

»Graasten Avis«

Med en priselig Forstaaelse for vor Bys rige Udviklingsmuligheder har Staten gennem store økonomiske Ofre gjort dette muligt, at de Havneplaner, som vi i Dag ser virkeliggjorte, har kunnet gennemføres. Nu gælder det altsaa blot om at udfylde Rammerne, der er lagt. At Maalet vil blive naaet, er uden Tvivl. Den Vid, der er gaaet siden Genforeningen, har vist os Strømretninger, der lover det bedste. Og den driftige graastenske Handelsstand er en Borgen for, at Mulighederne vil blive udnyttede efter bedste Evne.

Gid da Graasten Havn maa blive et godt og frugbart Led i Genopbygningen af det genforenede Sønderjylland! Gid de Skibe under Dannebrog, som styrer dertil, maa fare som Vidne om det blomstrende Liv og den travle Færden ved vor Sydgrænse, der skal være det nye og større Danmarks Kendetegn! Og gid hvert Skib, som farer herfra, atter maa naa Havn!

Det er efter »Særudgave« i Anledning af Havneindvielsen den 21. September 1923, at ovenstaaende er skrevet, og i den Række af Aar, der er gaaet siden den Dag, gaar det igen atter og atter, hvad Havnen har betydet for Graasten, og at den indfrie de Forventninger, man stillede til den, og senere ogsaa, da Graasten Slot blev Kronprins- og nu Kongebolig.

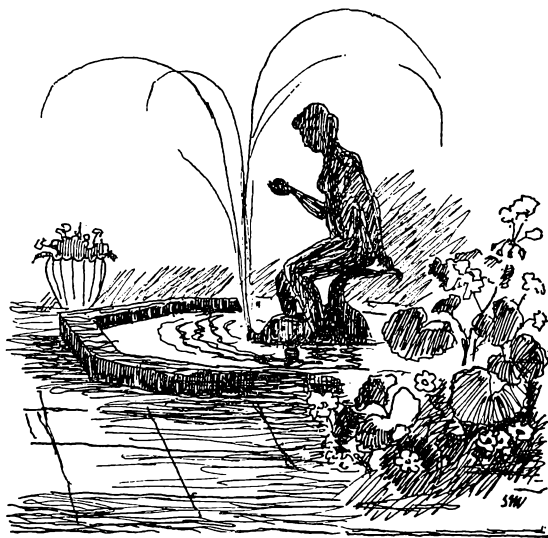
Medens, som før nævnet, at det er Havnen og dens Frem-

gang, der gaar igennem de mange Avisudklip, er der ogsaa meget andet, der kan have Interesse. Her er nogle af disse: Der er Billeder af Dagens Mænd: Sogneraadets Formand dengang, Guldsmed Julius Jacobsen, — Købmand Carl C. Biehl, af Fabrikant Jørgensen og Hustru, af et graastensk Hjem, et Digt af Hans Storm som en Hyldest ved Havnens Indvielse, Artikler om Graasten Slot, Billeder af Kongen og Dronningen ved Havnens Indvielse, og en »Byggeplan« for Graasten Sogneraad. I det hele taget ser det ikke ud til, at det er kedeligt i Graasten; der sker stadig noget i disse Aar efter Genforeningen, Graasten er vaagnet op af sin Tornerosesøvn.

Der er en maskinskrevet Artikel om Graasten—Varnæsbanen og bagefter en Del blanke Blade, hvad saa Meningen har været; maaske har de skullet bære Fortsættelsen, der ikke er blevet til noget. Avisudklippene fortsætter. »Byen forstørres« er fra et Møde 1928, aftrykt i »Dybbølposten«. Der er om den nye Sportsplads, om Nødhjælpsarbejder, om hvad der gøres for de Arbejdsløse, og om hvad »Skattens Mønt« skal bruges til. Der er en Artikel om Elektricitetsværket, mere om Havnen, om Isforhold og Kreatureksport i Vinteren 1929: Graasten som Landets eneste betydende Eksporthavn for Kreaturer. Et Skib sejler stadig for at holde Sejlrenden aaben. Stadig samles man til Sogneraadsmøde og drøfter Sagerne. Efter et Avisudklip den 26. Dec. 29 har Frosten lukket Havnen helt og Kreatureksporten er standset. Blandt andre Udklip findes et Opraab til Vælgerne fra »Dansk Kvindesamfund«: Der er ca. 400 kvindelige Vælgere i Graasten Kommune; er det da ikke rimeligt, at et af de syv Sogneraadsmedlemmer var en Kvinde? Det er jo Sogneraadet, der tager Bestemmelse om Skolen, Elektricitetsforsyningen, Boligspørgsmaal, Forsørgelsesvæsen og mange andre for Hjemmet vigtige Spørgsmaal.

Derfor mener man, at der er Berettigelse i, at Kvinder faar Plads i Raadet. Og der er »Graastenbetragtninger« af J. P. Nielsen fra Dynt Strand og af samme »Grænsen og Socialdemokratiet«, hvori han beskriver Graasten Havn »med livlig Trafik og travl Virksomhed«.

Saa man ser, har det første Ti-aar efter Genforeningen været med Graasten i Støbeskeen.

Fortid og Nutid

At Historie viser Nedgangs- og Opgangstider, hidkaldt af mangeartede Forhold som Tidernes Ugunst, Misrøgt og Lædighed, store Omvæltninger, Menneskesnille, Kundskab og Snarraadighed o. s. v. er en Kendsgerning, og Graastens Historie, saavel gammel som ny, viser os Mennesker af samme Art, der bundes i Begivenhedernes skiftende Gang gennem Tiderne. Og det gælder baade den nationale som den økonomiske Udviklings Historie.

Sætter man i disse Travlhedens, af Fremgang og Fremdrift stærkt pulserende Dage for en Stund Nutidsbegivenhedernes Gang (her i snævrere Forstand) noget paa Afstand og lader Byens Historie, Udviklingen, drage forbi lige fra dengang, langt, langt tilbage i Tiden, da Udviklingen tog sin Begyndelse og indtil Dagen i Dag, ja, da fremtrylles der i Sandhed for en i alle Enkeltheder et broget Billede, et stadigt bølgende op og ned, ned og op. Helhedsindtrykket bliver dog, trods de mange Overvejelser, at Graasten Bys Udvikling nu staar i Gennembrudets Tegn.

Graasten sov sin Tornerosesøvn, indtil Livet vaagnede paa det hvide Slot, omkring hvilket de første Huse, Tjenesteboliger for Slotspersonalet, grupperede sig og antog Former, som en Overgang syntes at skulle give den lille By et betydeligt Op-

sving. Der blev tilkaldt Haandværkere, Handlende og Bestillingsmænd af forskellig Art. De havde til at begynde med deres privilligerede Hverv paa Slottet og de dertil hørende Godser; men deres Hverv udvikledes senere til efter den Tids Forhold ret betydelige Forretninger, der efterhaanden samlede et Opland omkring sig og Byen. Der begyndte en Blomstrings- og Voksetid.

Paa den Tid var det,, at Farveren M. Bahnsen, Grundlæggeren af det senere saa bekendte A. P. Jørgensen'ske Fabriks- og Forretningsforetagende, begyndte sin Virksomhed i Graasten.

Saa kom 1848 med de store Omvæltninger, hvis Dønninger ogsaa naaede til den lille, idylliske Plet mellem Skovene og gennemrystede dens Samfund saa voldsomt som næppe noget andet Sted i Nordslesvig. De nationale Brydninger og den nationale Kamp tog sin Begyndelse, og som Følge af at Indbyggernes ene Halvdel med Lidenskab hang ved Hertugen mens den anden Halvdel sværgede til Konge og Fædreland, blev den nationale Skillelinje trukket skarpt op. For Byens økonomiske Udvikling har begivenhederne i 48 dog næppe haft nogen nævneværdig hindrende Betydning. Handel og Haandværk udvikledes med Aarene; der var Fremgang i alle Forhold, Trafikken voksede paa forskellig Form, og et stadigt større Opland sluttede sig til Byen, og der knyttedes stærke og betydningfulde Baand mellem Land og By. Foretagender, som man den Dag i Dag mindes — omend med blandede Følelser — H. Ahlmann, C. A. Brodersen o. fl. oprettedes og fik med Tiden stor Indflydelse og Betydning. Tidspunktet for den begyndende økonomiske Udvikling var naaet, der kom liv og Fart i alle Forhold, Navnet Graasten havde god klang viden om.

Gamle Folk taler endnu, ganske vist med en vis Resignation, om hin gyldne Tid, da Landboernes Køretøjer stod i lange Rækker ned ad alle Gaderne, og der slæbtes det ene store Læs efter det andet fra og til Byen. Dog det kom, som det maatte komme, naar Spekulationen tager Overhaand: Store »Kraak« ramte det lille Samfund. Byens største Forretningsvirksomhed gik fallit og medførte vidtrækkende økonomiske Vanskeligheder. Der opstod som Følge heraf Mistillid mellem Land og By, og mange gode Forbindelser gik af den Grund tabt. Saaledes fortsatte Udviklingen i de kommende Aar. Det gik hurtigt ned ad Bakke, indtil Stats- og Amtsbaneanlægget gav Stødet til den fuldkomne økonomiske Stagnation. Og selv om man i den nyere Tid ingenlunde har ligget paa den lade Side med Hensyn til Bestræbelserne for at raade Bod paa den Skade, der blev tilføjet Byen, dens Handels- og Haandværkerstand, saa blev den dog aldrig mere afhjulpet; store Dele af det bedste og naturlige Opland var tabt ved Anlægget af Jernbanerne.

Graasten gled en Tid lang igen ind i en dvalelignende Tilværelse, der ikke var af det gode. Dens næsten eneste Berømmelse var dens idylliske Beliggenhed. Gaderne var stille og øde, Hertugslottet stod tomt det meste af Aaret, og tyske Amtsforstandere og Lærere dominerede og sørgede først og fremmest for deres eget.

Det skal ikke glemmes i Dag, at der trods alt var Mænd, ikke mindst gode danske Mænd, som Gang paa Gang med Kløgt og Fremsynethed pegede paa Manglen ved Byens Tilstand. Med Dygtighed og Udholdenhed arbejdede disse Mænd for at fjerne Manglerne, og de viste den Vej, man skulle gaa. Det man først og fremmest holdt paa, maatte gennemføres, og det var det i det uendelige debatterede Havneanlæg. Og det kunde man vel endda blive enige om fra de fleste Sider; men det var umu-

ligt at skabe Enighed om Anlæggets endelige Gennemførelse. Her strandede alt paa mere eller mindre personlige Særinteresser.

Saa kom Genforeningen. Omvæltninger og Omlæg af mangt og meget førte den med sig. Det var ikke lige blide Kaar for enhver i Overgangstiden. Men med Forandringen fulgte Muligheder og Fremtid for dem, der vilde holde Trit og følge med i Kappestræbet. Statsmagten har ved en storslaaet Hjælp til et gennemgribende Opbygnings- og Genrejsningsarbejde i de gevundne Landsdele af al Magt udvidet de foreliggende Udviklingsmuligheder hernede, og Graasten har faaet Lod og Del i den storstilede Statsstøtte.

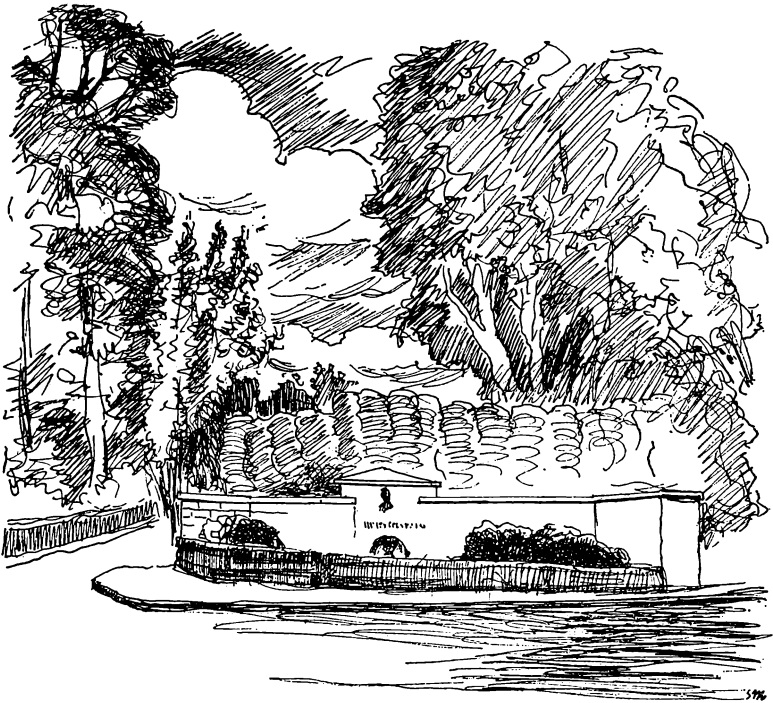
Hvem undres ikke i Dag over den før saa døde By. Overalt skyder private og offentlige Nybygninger frem som Paddehatte. Nye Virksomheder, nye Foretagender er helt eller delvis oprettede, og flere er under Opsejling. Slottet har aabnet sine Døre for Rets- og Politimyndigheder; et stærkt pulserende Liv sætter sit Præg paa Byens Gader, Handel og Haandværk arbejder sig fremad og opad til efterhaanden at kunne imødekomme selv de største Krav.

Havnen er nu fuldført som en af de største og mest værdifulde Faktorer i vor Bys fremtidige Udvikling. Den har allerede længe været aabnet for en ret omfattende Trafik til Fordel for Byen og for det naturlige Opland mod øst, vest og nord, og Graasten har alle rige Betingelser for helt at erhverve det i sin Tid ved Tidernes Ugunst tabte naturlige Opland. Nye Vejanlæg vil antagelig inden alt for længe lette Samkvemet med Landdistrikterne. Og de nye Jernbaneanlæg — naar de engang gennemføres — vil utvivlsomt betyde et yderligere Skridt fremad.

Som sagt, Graasten staar nu i Gennembruddets Tegn med

alle Forudsætninger og Muligheder for at kunde tjene og fremme et godt og frugtbart Samarbejde mellem By og Land til fælles Forstaaelse og Berigelse. Maatte dette lykkes helt og fuldt!

Saadan var Tankerne om Graastens Muligheder og Fremtid, udtrykt i »Særudgaven« den 21. September 1923.

BILLEDFORTEGNELSE

7. Fra det gamle Graasten
9. Laage i Indgangen ved Slotsparken
11. Slotssøen
16. Stiftelsen Steinberg
24. Døren i den gamle Kro
25. A. D. Jørgensens Buste
27. Pakhuse ved Havnen
31. Palæet
35. Hjørnet ved Palæet
40. Teglværk i Omegnen
43. Flaget er oppe paa Slottet
45. Gammel Købmandsgaard
50. Fra Omegnen
56. Husholdningsskolen
60. Præstegaard i Omegnen
61. Det tidligere Svendehjem
63. Gigtsanatoriet
67. Broager Kirke
69. Gade i Graasten
70. Slottet
71. Slotsparken
72. Ved Svineslagteriet
73. Baadehavnen
75. Fra Havnen
79. Ved Badestranden
85. Springvandet
91. Mindesmærket for Paludan-Müller

HENVISNINGER:

- »Livgarden« af Kaptajn Sørensen
Dokument fra Arkivet i Aabenraa
Sprogforeningens Almanak
»Allerlei aus Gravenstein«
Artikel i »Danske Slotte og Herrregaarde«
af Musæumsinspektør Poulsen
»Trap« Sønderjylland
Udklip af Aviser samlet af Kæmner Blønd, Graasten
»Graasten Kommunes Regnskaber for
Regnskabsaaret 1956-57«

Af

TILDE SVENSSON

udkom tidligere:

Fyrster og Bønder	1943
Hertugslægter	1946
Fyrsteborgen i Sønderborg	1947
I tredie og fjerde Led (Roman)	1948
Als gennem skiftende Tider	1951
Sogdenes Melodi I	1952
Sogdenes Melodi II	1953
Denne Hjemstavn er vor	1954
Als Nørreherred i Fortid og Nutid	1957
Graasten gennem skiftende Tider	1958

INDHOLD:

- 6. Vers af Nico Höck
- 13. Indledning
- 17. Den kongelige Livgarde overtager Palæet
- 21. Resume
- 23. Den gamle Kro
- 26. A. D. Jørgensen
- 29. Grund- og Huskøb i Hertugtiden
- 30. Lidt af Palæets Historie
- 34. Urolige Tider
- 42. Byen vokser
- 46. Skiftende Tider
- 51. Grænsepæle flyttes
- 58. Lidt Statistik
- 67. Fiskebæk og Graasten Landbrugsskole
- 72. Af Havnens Historie
- 83. Fra Graasten Avis
- 86 Fortid og Nutid

Rettelse: Side 81 og 82 skulle have været sidst i Bogen. — Hvis det økonomiske kan ordnes følger 3. Del.